

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра економіки і підприємництва

Токар І.І.

Конспект лекцій з дисципліни

ЕКОНОМІКА ГАЛУЗЕВИХ КОМПЛЕКСІВ

галузь знань 0305 – «економіка та підприємництво»
напрямок підготовки 6.030504 – «Економіка підприємства»
спеціальність Економіка підприємства

Харків 2017

Токар Інна Іванівна

Економіка галузевих комплексів

Навчальна дисципліна «Економіка галузевих комплексів» належить до циклу вибіркових навчальних дисциплін підготовки бакалаврів в галузі знань 0305 – «Економіка та підприємництво» за напрямом 6.030504 «Економіка підприємства» (спеціальність: «Економіка підприємства»).

Метою викладання дисципліни є розвиток теоретичних положень, обґрунтування та розроблення методичних підходів і практичних рекомендацій щодо вивчення розташування галузевих комплексів та сутність їх функціонування.

Предметом навчальної дисципліни є галузеві закономірності функціонування економічних комплексів.

Згідно мети основні завдання дисципліни полягають у формуванні знань, вмінь та уявлень згідно предмету дисципліни.

Після вивчення дисципліни майбутній фахівець повинен

Знати:

- види галузевих комплексів (ГК);
- структура промисловості;
- що таке міжгалузеві комплекси;
- розташування галузевих комплексів на території України;
- характеристику цих комплексів;
- види продукції, що випускається на підприємствах та її об'єми;
- основні фонди та оборотні активи підприємств;
- кількість працюючого населення України на підприємствах галузевих комплексів;
- шляхи розвитку ГК (державні програми підтримки);
- закономірності розміщення ГК;
- експорт продукції ГК України;

- туризм як окремий комплекс;

Вміти:

- охарактеризувати кожен ГК України;

- визначити перспективи розвитку ГК;

ЗМІСТ

1. Галузева структура економіки
2. Характеристика народногосподарського комплексу Харківської області
3. Суть , роль і місце паливно-енергетичного комплексу в народногосподарському комплексі України
4. Металургійний комплекс України
5. Машинобудівний комплекс (МБК)України
6. Агропромисловий комплекс України (АПК)
7. Соціальний комплекс України
8. Транспортний і будівельний комплекси України
9. Хімічний і лісопромисловий комплекси України
10. Туристичний комплекс України
11. Економічні райони України і їхні продуктивні сили.

Лекція 1. Галузева структура економіки

План:

1. Поняття про господарство і національний господарський комплекс.
2. Основні риси галузевої структури господарства.
3. Сучасні проблеми розвитку територіальної організації господарства.

1. *Господарство* – це сукупність природних, інтелектуально-професійних

і створених людиною засобів, які зайняті у виробництві товарів і надання різного виду послуг з метою створення умов і засобів життя.

Економіка України – це сукупність територіально взаємозв'язаних галузей матеріального виробництва і невиробничої сфери.

Господарство України носить багатогалузевий характер, для нього характерне сполучення крупного потенціалу промисловості та сільського господарства з добре розвинутими всіма видами транспорту, а також комплексом галузей невиробничої сфери, у тому числі з природно-рекреаційним комплексом.

Перше місце в матеріальній сфері виробництва належить промисловості (71% валового продукту України). Частка зайнятих у цій сфері постійно знижується. Така структура господарства є недосконалою.

До основних факторів формування господарства України варто віднести:

- високу господарську освоєність території;
- різноманітний природо-ресурсний потенціал;
- значний трудовий потенціал;
- сприятливе ЕГП та ТГП;
- історичні особливості розвитку.

2. Економіка України – складна економічна система, яка має територіальну і галузеву структуру.

Галузева структура господарства – це склад, співвідношення та зв'язки між окремими галузями країни (поділ її господарства на окремі галузі).

Територіальна структура господарства – це склад і співвідношення виробництв, особливості їх розміщення в різних частинах країни і зв'язки між ними.

Розглядаючи структуру господарства України, можна відмітити, що головними компонентами є виробнича і невиробнича сфери, кожна з них виконує власні функції, грубо кажучи перша виробляє товари, друга – послуги для забезпечення потреб держави. В Україні переважає виробнича сфера та існує повільна тенденція до збільшення питомої ваги невиробничої. Велика перевага виробничих галузей над невиробничими свідчить про низьку ефективність використання основних виробничих фондів та дуже низьку продуктивність праці, що вимагає зосередження тут значної кількості трудових ресурсів.

Виробнича сфера – сфера матеріального виробництва, у середовищі якої здійснюється виробництво матеріальних благ з участю інфраструктури, що обслуговує це виробництво. Її формують галузі промисловості, сільське господарство, лісове господарство, транспорт, матеріально-технічне постачання, заготівля і збут тощо.

Галузь промисловості – це сукупність підприємств, що виділяються на основі єдності економічного призначення їх продукції, однорідності сировини і матеріалів, які споживаються, спільності технологічних процесів, своєрідності професійного складу тощо.

Невиробнича сфера – сукупність галузей господарства та видів діяльності людей, що надають необхідні послуги суспільству та безпосередньо не пов'язані зі створенням матеріальних благ. До невиробничої сфери зазвичай відносять: апарат органів державного та громадського управління, пасажирський транспорт і зв'язок, житлово-комунальне господарство і побутове обслуговування, охорону здоров'я, спорт, соціальне забезпечення, освіту, культуру, науку, мистецтво, сферу фінансів, кредитування, страхування.

Міжгалузеві-виробничі комплекси – це сукупність декількох галузей, які виробляють взаємозамінну продукцію або послідовно переробляють певну вихідну сировину, включаючи її добування (лісовиробничий, агропромисловий, будівельний), або ж розв'язують важливу загальнодержавну економічну, соціальну чи іншу проблему (військово-промисловий, рекреаційний, продовольчий комплекси тощо).

Основною формою просторової організації галузей господарства України виступають *територіально-виробничі комплекси*, які є прогресивною формою регіональної організації матеріального виробництва,

сфери обслуговування населення, його розселення і виступають у вигляді взаємопов'язаного поєднання на різноманітних регіональних рівнях об'єктів господарської діяльності.

Найбільшими територіально-виробничими комплексами в Україні є:

– *Донецький (Донбас)*, основу якого складають промислові вузли: Донецько-Макіївський, Маріупольський, Стахановський, Горлівсько-Єнакіївський, Краматорсько-Слов'янський, Лисичансько-Рубіжанський, Луганський. Даний ТВК спеціалізується на галузях важкої індустрії (енергетиці, металургії, важкому машинобудуванні, хімічній промисловості), а також АПК;

– *Придніпровський* (Дніпропетровсько-Дніпродзержинський, Запорізький, Криворізький та ін.);

– *Причорноморський* (Одеський, Миколаївський, Херсонський, Керченський, Сімферопольський);

– *Прикарпатський* (Івано-Франківський, Чернівецький, Дрогобицько-Бориславський, Стрийський).

3. Невідповідність між практично безмежними можливостями української економіки і сучасним її станом очевидна. Основна причина – криза в економіці України, яка полягає в тому, що в перші роки після проголошення незалежності не були здійснені реальні економічні реформи.

У господарстві й дотепер переважають енерго- і матеріаломісткі, екологічно небезпечні виробництва. Багато підприємств випускають продукцію низької якості і високої собівартості, яка є неконкурентоспроможною на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Далека від досконалості і територіальна організація господарства, що дісталась Україні у спадок від колишнього СРСР. В одних районах зосереджені значні виробничі потужності, інші території – відстають у економічному розвитку. Неоптимальні й господарські зв'язки. Гострою є проблема втрати Україною власного внутрішнього ринку. Законодавство нашої країни не захищає вітчизняного виробника від іноземних виробників.

Контрольні запитання:

1. Порівняйте поняття «міжгалузевий комплекс» і «галузь промисловості». Яке поняття є більш ширшим?

2. Розтлумачте поняття «промисловий пункт», «промисловий центр», «промисловий вузол» та «промислова агломерація».
3. Назвіть основні риси розвитку господарства України на сучасному етапі.
4. Які галузі виробничої сфери найбільше розвинуті в Україні?
5. Що таке невиробнича сфера?
6. Які основні проблеми територіальної організації господарства України?

Лекція 2. Характеристика народногосподарського комплексу Харківської області

План:

1. Функціонально-галузева структура промисловості області.
2. Промислові райони Харківщини, транспортна мережа.
3. Промисловий потенціал і напрямки його використання.

1. Харківська область має в своєму розпорядженні потужний народногосподарський комплекс, представлений практично всіма галузями, наявними в економіці України. Через низку обставин відсутні чорна і кольорова металургія (за винятком невеликих передільних і допоміжних виробництв), лісова, гідролізна, нафтохімічна промисловість і водні види транспорту.

Промисловості припадає на частку більше 50% ВВП області. Останні 50% ділять такі галузі економіки, як транспорт, сільське господарство і ін. Важливе місце в структурі ВВП займають торгівля і громадське харчування. Харків є одним з найбільших торгівельних центрів України.

Спеціалізація промисловості в господарстві України — машинобудування, промисловість будівельних матеріалів, газова, легка, харчова промисловість і ін.

Функціонально-галузева структура промисловості області характеризується високою питомою вагою важкої промисловості. Головне місце тут займає найбільший в Україні машинобудівний комплекс. У Харкові

знаходяться найбільші підприємства ВПК — держпідприємство «Завод імені Малишева» (виробництво танків і іншої бронетехніки), Компанія «Хартрон» (виробництво систем управління для ракет і космічних апаратів). Харківське авіаційне підприємство (ХАЗ) виробляє як цивільні, так і військові літаки. Розвинене тракторне і сільськогосподарське машинобудування (Харківський тракторний завод, моторобудівний завод «Серп і Молот», заводи тракторних двигунів і тракторних самохідних шасі).

Харківська область — основний район енергетичного машинобудування в Україні. До провідних підприємств енергетичного машинобудування відносяться, НВО «Електротяжмаш» і «Турбоатом». У Харкові розташовуються такі гіганти електротехнічного машинобудування, як електромеханічний (ГНПО «ХЕМЗ»), електротехнічний (ХЕЛЗ), електроапаратний заводи, «Южкабель». Особливе місце в структурі машинобудівного комплексу займають станкоінструментальна і інструментальна промисловість. «Харківський верстатобудівний завод» — найбільше верстатобудівне підприємство України. Область займає перше місце в Україні по виробництву продукції приладобудування.

17,1% у структурі промисловості доводиться на виробництво і розподіл електроенергії, газу і води. У області знаходиться одна з найбільших в Україні Змієвська ТЕС. У інших галузях виділяється видобуток газу (одне з перших місць в Україні) і виробництво цементу в «Балцем» (Балаклея).

Область відрізняється досить високим рівнем розвитку економіки. Це обумовлено вигідним економіко-географічним положенням. Близькість вугільно-металургійної бази Донбасу і Придніпров'я стимулював розвиток машинобудування і металообробки. Сусідство високорозвинених районів Росії — Центрально-чорноземного, Південно-західного і Південного — визначив розвиток підприємств агропромислового комплексу, і досить багатим набором власних сировинних ресурсів.

Ресурси дозволяють розвивати паливно-енергетичну, хімічну промисловість, скляне і фарфоро-фаянсове виробництво, виробництво будматеріалів.

2. Область ділиться на три: Центральний, Східно-харківський і Південно-харківський.

Центральний — Харків і прилеглі до нього райони, відрізняється високим рівнем спеціалізації і концентрації промисловості, тут склався комплекс енергетичного, електротехнічного, транспортного і сільськогосподарського машинобудування.

Східно-харківський район зосереджений довкола Купянська. Основні галузі промисловості тут — транспортне і сільхозмашинобудування. Розвинені в цьому регіоні також харчова і легка промисловість, виробництво будматеріалів і устаткування для цукрової промисловості.

Південно-харківський район має в своєму розпорядженні крупні газові родовища — Шебелінським, Ефремовським, Крестіщенським і ін.

Міста району спеціалізуються на машинобудуванні, хімічній промисловості і виробництві будматеріалів.

Цементно-шиферний завод в Балаклєє — один з найбільших в Європі, а Родзинки відомі як центр виробництва очкової оптики. Розвинені тут також легка і харчова промисловості.

Транспортна мережа 60% об'єму перевезень припадає на частку залізничного транспорту. Залізних 1442 км. Залізничний вузол обслуговує 10 млн. пасажирів в рік. Автомобільний транспорт, обслуговує майже 12 млн. чоловік.

Найважливіші автомагістралі, що проходять через область: Харків — Москва, Харків — Сімферополь, Харків — Ростов-на-Дону, Харків-Полтава.

Загальна протяжність автодоріг — 15 тис. км.

Харківський аеропорт обслуговує внутрішні і міжнародні авіалінії, займаючись в основному пасажирськими перевезеннями.

3. У сфері промислового виробництва Харківщина займає 5 місце в країні. У регіоні сконцентровано 667 промислових підприємств, на яких працює 234 тис. чіл.

Харківська область — лідер машинобудування України. Тут сформований потужний тракторобудівний комплекс. Значне місце займає випуск енергетичного устаткування, літакобудування, верстатобудування, паливна, радіоелектронна, хімічна, фармацевтична, харчова і легка промисловість.

У загальноукраїнському виробництві доля регіону складає: 100% — тракторних і комбайнових двигунів, 50% — тракторів, 100% — парових турбін, 55% — підшипників кочення, 50% — верстатів з ЧПУ і крупних електромашин.

Енергоносіїв газу і газоконденсату, і можливості самозабезпечення потреб, що за об'ємом добуваються, в електроенергії за рахунок своїх потужностей (близько 2700 кВт), дозволяє виробляти близько 23,5 млрд. кВт електроенергії в рік.

Забезпечує власні потреби у виробництві хлібобулочних і макаронних виробів, м'ясних продуктів, цільномолочної продукції. Відносно виробництва кондитерських виробів, молочних консервів, алкогольних напоїв, масложирової продукції, цукру-піску є значний експортний потенціал.

Працюють найбільші в Україні підприємства по виробництву цементу, шиферу, облицювальної плитки, блоків з пористого бетону, стінних матеріалів, пластмасових столярних виробів, цеглини, будівельних металоконструкцій.

Має унікальну науково-виробничу базу, яка випускає конкурентоздатну на світовому ринку продукцію. Близько половини виробництва лікарських засобів України зосереджена на Харківщині.

Спеціалізується на випуску товарів народного вжитку — виробів з пластмас, товарів побутової хімії, емалей і фарб, і сировини для потреб

важкої промисловості — коксу, запчастин для нафтобурового устаткування, рідкого і газоподібного азоту, кисню, аргону.

Підприємства випускають швацькі, текстильні, шерстяні, шкіряні, килимові вироби, кожгалантерею, взуття. В цілому виробляються приблизно 9 тисяч видів товарів народного вжитку.

Корисна площа сільськогосподарських угідь — 2,4 млн. га. Площа орних земель — 1,9 млн. га. Харківська область виділяється серед інших областей України високим рівнем виробництва зерна, цукрового буряка, соняшнику, овочів і картоплі, тваринництвом м'ясо-молочного напрямку. Харківська область повністю забезпечує себе основними сільськогосподарськими продуктами.

У встановлених Президентом України терміни в області бувальщини реформовані все 440 колективних сільськогосподарських підприємств. Власниками земельних паїв стали 252 тис. громадян, понад 217 тис. — отримали право на майновий пай. 144,3 тис. громадян — власників земельних сертифікатів, або 57,3% від їх загальної кількості, вже отримали державні акти на землю і закріпили своє право власності на неї.

81% селян передали свої земельні ділянки в оренду сільськогосподарським підприємствам і фермерським господарствам, а понад 15,9 тис. громадян — виявили бажання самостійно вести господарство без створення юридичної особи. Вони обробляють 97,4 тис. га ріллі, складаючи значний прошарок індивідуальних сільгоспвиробників.

Торік сільгосппідприємства області за попередніми підсумками змогли направити на 1 га ріллію по 800-820 грн., або удвічі більше, чим в 2008 р. Об'єми внесення мінеральних добрив на 1 га посівної площі вирости в 2,6 разу.

За останні три роки забезпечена позитивна динаміка по виробництву практично всіх видів сільськогосподарської продукції, включаючи продукцію тваринництва, в порівнянні з середньорічним рівнем за попередні три роки, а саме: зернових — 156%, цукрового буряка — 129%, соняшнику — 110%,

овочів — 116%, картоплі — 113%, яєць — 131%, м'яса в живій вазі — 109%, молока — 106%. Виробництво валової продукції сільського господарства в цілому по всіх категоріях господарств виросло на 25%. Покращуються фінансові результати роботи. Всі останні три роки сільське господарство області працює з прибутками, тоді як до 2005 р. воно було збитковим.

Харківська область зайняла шосте місце серед регіонів нашої держави по об'ємах реалізації промислової продукції, а об'єм реалізації продукції по країні з 2005 року зріс на 4,7%.

Основу промислового потенціалу області складають підприємства високотехнологічних виробництв області машинобудування: енергомашинобудування, електротехнічне машинобудування, приладобудування, тракторне і сільськогосподарське машинобудування. По кількості цих виробництв область займає провідне місце в державі, а по деяких з них – монопольне положення.

Такі дані стали відомі з результатів моніторингу і досліджень основних економічних галузей Харківської області для визначення експортного потенціалу і конкурентоспроможності. Для дослідження цих даних були притягнені учені, представники влади, економісти, підприємці, дослідницькі центри і громадські організації.

У області була розроблена і прийнята в 2002 році на сесії Харківської обласної поради «Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області на період до 2011 рік». Вона і на сьогоднішній день є основним інструментом управління в регіоні соціально-економічних галузей. З врахуванням цієї програми розроблялися всі поточні регіональні галузеві програми. В той же час, значні зміни, які сталися в геоекономічній політиці України, а також поява нових економічних реалій в світі, який усе більш глобалізується, потребують внесення істотних доповнень і корективів до вказаної стратегії.

Тому була затверджена і діє «Регіональна програма розвитку експортного потенціалу Харківської області на 2007-2008 рр. Основною

метою цієї програми є поліпшення соціально-економічного стану регіону шляхом збільшення об'ємів і підвищення ефективності експорту продукції і послуг підприємствами Харківської області, а також стимулювання інвестиційної активності іноземних компаній в Харківському регіоні через залучення нових технологій і ноу-хау в перспективні експортоорієнтовані підприємства.

Реалізація заходів програми передбачає активізацію інвестиційних процесів і виробничої діяльності підприємств різних форм власності, підтримку конкурентоздатних проектів підприємств визначальних для області промислових кластерів, впровадження механізмів відносно зростання високотехнологічних виробництв, розширення співпраці з іншими країнами для нарощування об'ємів і підвищення ефективності експорту вітчизняної продукції і послуг.

Контрольні запитання:

1. Розвиток народногосподарського комплексу Харківської області

Лекція 3. Суть , роль і місце паливно-енергетичного комплексу в народногосподарському комплексі України

План:

1. Поняття «ПЕК», його структура, місце і роль у господарському комплексі держави.
2. Паливна промисловість: райони видобування сировини, галузева і територіальна структура, проблеми і перспективи розвитку.
3. Електроенергетика: галузева і територіальна структура, проблеми і перспективи розвитку.

1. *Паливно-енергетичний комплекс* складається з групи галузей і підгалузей промислового виробництва, що спеціалізуються на видобутку, збагаченні, переробці та споживанні твердого мінерального, рідкого і

газоподібного палива, виробництві, передачі і використанні електроенергії і тепла.

Розглядаючи структуру ПЕК України, можна виділити дві групи галузей (основних і другорядних), які безпосередньо взаємопов'язані і функціонують в комплексі. Серед головних галузей виділяють паливну промисловість і електроенергетику, кожна з яких включає підприємства, які спеціалізуються на видобутку, збагаченні, переробці, споживанні палива, виробництві, передачі і використанні електроенергії та тепла.

2. Паливна промисловість – комплекс галузей гірничодобувної промисловості, які займаються видобутком і переробкою різних видів паливно-енергетичної сировини. На території України розвинені такі галузі паливної промисловості: вугільна, нафтова, газова, торф'яна.

Вугільна промисловість. Вона представлена видобутком кам'яного і бурого вугілля. Частка вугілля в паливно-енергетичному балансі України складає приблизно 75 %, що є одним з найвищих показників у світі. Вугільна промисловість є базою для розвитку електроенергетики, металургії, коксохімії. Основні поклади кам'яного вугілля зосереджені в Донецькому і Львівсько-Волинському басейнах, бурого вугілля – у Дніпровському буровугільному басейні.

Нафтова промисловість – це галузь паливно-енергетичного комплексу, яка займається видобутком, очищенням та переробкою нафти. Основні родовища нафти зосереджені в Карпатській і Причорноморсько-Кримській нафтогазоносних провінціях, Дніпровсько-Донецькій нафтогазоносній області. Нафтопереробні заводи розміщені у містах Кременчук, Лисичанськ, Львів, Надвірна, Дрогобич, Одеса, Бердянськ, Херсон. Основні нафтопроводи: «Дружба», Самара-Лисичанськ-Кременчук-Херсон (з відгалуженням на Одесу), Одеса-Броди-Гданськ. Україна задовольняє свої потреби у нафтопродуктах на 10-13 %. Значну частину нафти Україна імпортує з Росії.

Газова промисловість – це галузь паливно-енергетичного комплексу, яка займається видобутком, очищенням та переробкою газу. Перша промислова розробка газу в Україні датується 1924 р. Найбільші газові родовища України розташовані у межах Донецько-Придніпровської нафтогазоносної провінції: Шебелинське, Єфремівське (Харківська обл.), Західно-Хрестищенське (Полтавська обл.) Близько 1/5 частини видобутку

природного газу України зосереджено в Передкарпатті: Дашавське, Залужанське (Львівська обл.), Косівське (Івано-Франківська обл.) родовища. В останні роки Україна почала активний видобуток газу на шельфі Чорного моря: Одеське, Голицинське, Штормове та інші родовища. Крім того, розпочались роботи з освоєння в Україні сланцевого газу. Зокрема, влітку 2013 року в Харківській області розвідувальне буріння на свердловині «Біляївська-400», яке вела компанія «Shell» в рамках договору про спільну діяльність з ПАТ «Укргазвидобування», підтвердило наявність запасів сланцевого газу.

По території України пролягли численні газопроводи: Шебелинка-Харків, Шебелинках-Полтава-Київ, Шебелинка-Дніпропетровськ-Кривий Ріг-Одеса-Кишинів та інші. Україна має значні перспективні нафтогазоносні площі.

Торф'яна промисловість розвивається на півночі України, у Поліссі (Чернігівська, Рівненська, Львівська, Житомирська, Волинська обл.). Використовують його як місцеве паливо в сільській місцевості, на скляних, порцеляно-фаянсових, харчових підприємствах. Для поліпшення транспортування з нього виготовляють торфобрикети (Чернігівська, Житомирська, Львівська обл.).

Сланцева промисловість. На півдні Кіровоградської, південному заході Хмельницької, півдні Черкаської областей виявлені мало вичерпані поклади горючих сланців. Їх загальні запаси становлять 3,7 млрд. т. Сланці – джерело палива для ТЕС, цінна сировина для хімічного виробництва. Промисловий видобуток горючих сланців майже не проводиться, очевидно, їх варто розглядати як один з вітчизняних резервів отримання енергоносіїв.

Уранова та уранозбагачувальна галузі. В Україні поклади уранових руд містяться поблизу м. Жовті Води (Дніпропетровська обл.), Кіровоградській області. За експертною оцінкою загальні запаси уранових руд становлять приблизно 50 тис. т. Але ці руди низької якості й не можуть забезпечити запити діючих в Україні реакторів. Саме тому руду, збагачену до концентрації 5-6 % Україна отримує з Росії.

3. *Електроенергетика* – основа розвитку економіки. Електроенергію в Україні виробляють теплові, гідравлічні, гідроакumuлюючі й атомні електростанції. Загалом енергетика України базується на 41 % на природному газі, на 24,3 % - на вугіллі, на 18,4 % - на нафтопродуктах, на

12,5 % - на ядерному паливі. Річне виробництво електроенергії - 180 млрд. кВт/годин. Україна входить в число ведучих країн світу з виробництва електроенергії (8 місце в світі). Головний споживач електроенергії – промисловість (60 %), комунальне господарство (17 %), сільське господарство (12 %), транспорт (7,5 %), інші галузі – 5 %.

За результатами 2011 року було в Україні було вироблено електроенергії близько 193,9 млрд. кВт/годин, з яких 57,5 % тепловими електростанціями, 29,6 % – атомними, 12,4 % – гідроелектростанціями, 0,3 % – сонячними електростанціями, 0,2 % – вітровими електростанціями.

Теплові електростанції працюють на вугіллі, газі і мазуті. Найбільші ТЕС розташовані в Донбасі – Вуглегірська (3,6 млн. кВт/годин), Луганська (2,0 млн. кВт/годин); в Придніпров'ї – Запорізька (3,6 млн. кВт/годин), Криворізька (3,0 млн. кВт/годин) тощо. У західних областях України функціонують Бурштинська (2,4 млн. кВт/годин) та Добротвірська ДРЕС. У Вінницькій області збудовано Ладижинську (1,8 млн. кВт/годин) ДРЕС, у Київській – Трипільську (1,6 млн. кВт/годин), у Харківській – Зміївську (2,4 млн. кВт/годин) ДРЕС.

Основу гідроенергетики України складає каскад гідроелектростанцій на Дніпрі, загальною потужністю 3,8 млн. кВт/годин, у т.ч. Київська ГЕС і Київська ГАЕС, Канівська ГЕС, Кременчуцька ГЕС, Дніпродзержинська ГЕС, ДніпроГЕС, ДніпроГЕС-2 та Каховська ГЕС. Споруджується Дністровський гідровузол, в якому вже діє Дністровська ГЕС-ГАЕС. На малих річках України функціонують 55 гідроелектростанцій невеликої потужності.

Атомні електростанції будують у районах із дефіцитом паливних ресурсів. На території України працюють Запорізька, Південноукраїнська, Рівненська, Хмельницька АЕС. Чорнобильська АЕС закрита у 2000 році. АЕС орієнтовані винятково на споживачів.

На території України створені Донбаська, Дніпропетровська, Харківська, Київська, Кримська, Львівська, Вінницька й Одеська енергосистеми, які об'єднані між собою. Найпотужніша лінія електропередачі Донбас-Вінниця-Альбертірша (Угорщина) напругою 750 кВт. дозволяє експортувати електроенергію до країн Європи.

В останні роки в Україні поступово нарощуються темпи використання нетрадиційних видів енергії – сонячної та вітрової. Зокрема, у грудні 2011

року, австрійська компанія «Activ Solar» завершила будівництво в Криму останньої, п'ятої, 20-мегаватної черги сонячного парку Перово, в результаті чого його сумарна встановлена потужність зросла до рекордних 100 МВт.

Існуючі на сьогоднішній день в Україні потужності вітрових електростанцій перевищують 51 МВт, а з моменту, коли запрацювала перша вітчизняна вітрова електростанція, вироблено понад 80 млн кВт·год електроенергії. За оцінками фахівців, загальна потенційна потужність української вітроенергетики становить 5000 МВт. Найбільшими ВЕС в Україні є Донузлавська, Євпаторійська (АРК), Новоазовська (Донецька обл.), Східницька (Львівська обл.).

Також значні потенційні ресурси в Україні має геотермальна енергія. Районами її можливого використання є Крим, Закарпаття, Прикарпаття, Донецька, Запорізька, Полтавська, Харківська, Херсонська та Чернігівська області.

За різними оцінками потенційні ресурси геотермальної енергії України можуть забезпечити роботу геотермальних електростанцій загальною потужністю 200-250 млн. кВт і систем теплопостачання загальною потужністю 1,2-1,5 млрд. кВт (з періодом роботи станцій до 50 років).

Прогнозні експлуатаційні ресурси термальних вод України за запасами тепла еквівалентні використанню близько 10 млн т у.п. на рік. Зокрема, у с. Янтарне (АРК, Червоногвардійський район) підготовлено проект геотермальної станції (2003 р.). У Джанкойському районі (с. Медведівка) функціонує експериментальний модуль геотермальної станції.

Варто зазначити, що територіальну організацію зумовлює принцип розміщення підприємств галузі, що досліджується. Так, здебільшого ТЕС та ГЕС орієнтуються в своєму розміщенні на наявність сировини, що призводить до нерівномірного розташування територією; АЕС – на споживача, що більш менш згладжує територіальні розбіжності і забезпечує певні райони необхідним продуктом ПЕК.

Контрольні запитання:

1. Визначить роль та значення ПЕК у розвитку господарського комплексу України.
2. Охарактеризуйте структуру ПЕК України.

3. Які галузі ПЕК України вважаються пріоритетними для розвитку економіки нашої країни?
4. Розкрийте принципи розміщення електростанцій України?
5. Які основні проблеми і перспективи ПЕК України?
6. Розкрийте значення альтернативних джерел енергії для подальшого розвитку ПЕК України.

Лекція 4. Металургійний комплекс України

План:

1. Поняття «металургійний комплекс», його структура, місце і роль у господарському комплексі держави.
2. Чорна металургія: райони видобування сировини, галузева і територіальна структура, проблеми і перспективи розвитку.
3. Кольорова металургія: райони видобування сировини, галузева і територіальна структура, проблеми і перспективи розвитку.

1. *Металургійний комплекс.* У металургійний комплекс входять чорна і кольорова металургія, які охоплюють усі стадії технологічних процесів: від добування та збагачення сировини до одержання готової продукції у вигляді чорних і кольорових металів та їх сплавів.

Металургійний комплекс – це взаємообумовлене поєднання наступних технологічних процесів: добування та збагачення сировини; металургійну переробку (одержання чавуну, сталі, прокату чорних і кольорових металів); виробництво сплавів; коксохімічне виробництво; утилізацію відходів основного виробництва й одержання з них вторинних видів продукції. Основною формою суспільної організації виробництва в галузі є комбінування. Типи виробництв у металургійному комплексі: комбінати повного циклу, комбінати неповного циклу, гірничо-збагачувальні комбінати (ГЗК).

Підприємства повного циклу тяжіють або до джерел сировини (Придніпров'я), або до споживача і джерел палива (Донбас), або знаходяться між ними (Приазов'я). Підприємства не повного циклу металургії розміщуються там, де є машинобудівні заводи. Виплавка на них здійснюється з привозного металу, металобрухту, відходів машинобудування.

До металургійного комплексу належить також коксохімія, виробництво вогнетривів, будівельних конструкцій із металу, електродів тощо.

2. *Чорна металургія* – галузь важкої промисловості, до якої відносяться підприємства з видобутку і збагачення рудної і нерудної сировини для чорної металургії, з виробництва вогнетривів, продуктів коксохімічної промисловості, чавуну, сталі, прокату, феросплавів, труб сталевих і чавунних та інших виробів (рейкових кріплень, білої жерсті, оцинкованого заліза), металевих порошоків чорних металів.

Найбільші залізородні басейни – Криворізький (Дніпропетровська обл.), Керченський залізородний басейн. Триває освоєння родовищ Кременчуцького (Полтавська обл.) та Білозерського (Запорізька обл.) залізородних районів. ГЗК: Південний, Криворізький, Центральний, Північний та Інгuleцький.

Великі коксохімічні комбінати Донбасу, а також Придніпров'я розміщені у Макіївці, Маріуполі, Горлівці, Стаханові, Запоріжжі, Дніпродзержинську, Кривому Розі, Дніпропетровську.

Чорна металургія в Україні набула розвитку в межах Південної вугільно-металургійної бази. В її межах сформувалися і функціонують три промислових райони чорної металургії, які виділяють залежно від факторів розміщення:

1. Придніпровський, де розміщення чорної металургії спочатку орієнтувалося на родовища залізної та марганцевої руди;

2. Донецький промисловий район – розміщення підприємств орієнтується на наявність коксівного вугілля;

3. Приазовський – розміщення підприємств орієнтується на шляхи транспортування коксівного вугілля Донбасу та залізної руди Керченського півострова.

3. *Кольорова металургія* – галузь металургійного комплексу, яка включає видобуток і збагачення руд кольорових металів, виробництво і обробку кольорових металів та їх сплавів.

Провідними галузями кольорової металургії України є алюмінієва, цинкова, магнієва, титанова, ртутна, феронікелева. Попутна продукція кольорової металургії – хімічні сполуки, мінеральні добрива, будматеріали і т.д. Розташування підприємств кольорової металургії зумовлене двома основними чинниками – сировинним й енергетичним.

Алюмінієва промисловість представлена Миколаївським глиноземним заводом, обсяги виробництва якого становлять 20 % кольорової металургії України, Запорізьким алюмінієвим заводом.

Титано-магнієва промисловість має власну сировинну базу. Потужний титано-магнієвий комбінат працює у Запоріжжі. Титан також виплавляють на Верхньодніпровському гірничо-металургійному комбінаті, розташованому у м. Вільногірську (Дніпропетровська обл.).

У Донбасі (електроенергетичний чинник) з імпоротної сировини виплавляють цинк (центром є м. Костянтинівка, Донецька обл.). Також виробляють свинець, мідний і латунний прокат (м. Артемівськ, Донецька обл.). Виробництво ртуті з місцевих покладів кіновару – давня спеціалізація Донецької області (м. Горлівка, Микитівський ртутний комбінат). Нещодавно створено Закарпатський розвідувально-експлуатаційний ртутний комбінат.

Побузький нікелевий завод (Кіровоградська обл.) переробляє місцеві окислені залізно-нікелеві руди. Основна його продукція – нікель і феронікель – використовується на металургійних і машинобудівних заводах Придніпров'я і Донбасу.

В Україні виділяють такі основні райони кольорової металургії:

1. Донецький, де підприємства орієнтуються на енергетичну базу теплових електростанцій.

2. Придніпровський, який характеризується великою енергетичною базою (Дніпровський каскад гідроелектростанцій) і наявністю водних ресурсів.

3. Побузький, який орієнтується на власну сировину (нікелеві руди півдня України), на Донецьке паливо (коксівне вугілля) і на гідроелектростанції півдня України.

У Західному регіоні України розташовані наступні центри кольорової металургії – Львів (вторинні кольорові метали), Калуш (магнієве виробництво на базі місцевої сировини), Вишкове у Закарпатській області (руть).

У Південному регіоні центрами кольорової металургії є Одеса (виробництво вторинних кольорових металів), Миколаїв (виробництво глинозему), Красноперекопськ, де розташований Кримський завод двоокису титану.

Контрольні запитання:

1. Розкрийте роль та значення металургійного комплексу для розвитку господарства України.
2. Охарактеризуйте сировинну базу металургійного комплексу України.
3. Назвіть основні чинники розміщення підприємств чорної і кольорової металургії?
4. Охарактеризуйте територіальну структуру чорної і кольорової металургії України.

Лекція 5. Машинобудівний комплекс (МБК) України

План:

1. Поняття «машинобудівний комплекс», його структура, місце і роль у господарському комплексі держави.
2. Особливості і фактори розміщення основних галузей машинобудування.
3. Галузева і територіальна структура машинобудування України.
4. Сучасний стан галузі, проблеми та перспективи розвитку.

1. *Машинобудування* – комплекс багатьох взаємопов'язаних галузей, які виробляють машини, устаткування, інструменти для виробничою та невиробничої сфер, спеціальну оборонну техніку, а також різноманітні апарати і прилади побутового та культурного призначення для населення.

Продукція машинобудівного комплексу в загальному обсязі національного експорту становить майже п'яту частину і має тенденцію до зростання. Нині вона поставляється до 54 країн світу. Машинобудівний комплекс України є експортноорієнтованим та інвестиційно привабливим.

До складу машинобудівного комплексу України входять три великі групи галузей: машинобудування (16 комплексних інтегрованих галузей, 90 галузей та підгалузей), промисловість металевих конструкцій і виробів (14 галузей і окремих виробництв), ремонт машин та устаткування (16 галузей). Машинобудівний комплекс України нині формують майже 3000 підприємств (об'єднань).

Машинобудування забезпечує:

- задоволення споживчого попиту населення на різноманітні товари;

- прискорення темпів НТР;
- технічне переозброєння всього господарства;
- створення матеріально-технічної бази;
- підвищення продуктивності праці за рахунок технічного прогресу;
- оборону країни;
- працевлаштування.

2. Виділяють такі основні принципи територіальної організації машинобудування:

- орієнтація на сировину;
- орієнтація на трудові ресурси;
- орієнтація на споживача;
- орієнтація на наукові центри.

У машинобудуванні існують такі форми суспільної організації виробництва: спеціалізація, кооперування, комбінування, концентрація.

3. *Важке машинобудування*, що нині дає 30 % від загального обсягу товарної продукції. Для важкого машинобудування характерні підприємства низької трудомісткості, високої металомісткості, низької транспортабельності продукції та підприємства повного виробничого циклу, що випускають продукцію невеликими серіями.

Найбільшим підприємством галузі є ЗАТ «Новокраматорський завод важкого машинобудування» (Донецька область), ВАТ «Сумське НВО ім. Фрунзе». Потужні підприємства важкого машинобудування функціонують у Донецьку, Маріуполі, Кривому Розі, Горлівці, Харкові, Луганську, Дніпропетровську.

Транспортне машинобудування об'єднує підприємства, що виготовляють основні транспортні засоби – автомобілі, літаки, тепловози, електровози, залізничні вагони, морські та річкові судна, автобуси тощо. Автомобільні заводи України випускають автобуси (Львів, Черкаси, Луцьк, Бориспіль), великовантажні автомашини («АвтоКраз», Кременчук), малолітражні легкові автомобілі («Автозас», Запоріжжя), автомобільні мотори (Мелітополь), мотоцикли (Київ), велосипеди (Харків, Чернігів).

Авіаційна промисловість орієнтується на кваліфіковану робочу силу, що зумовило розміщення її підприємств у Києві та Харкові.

До залізничного машинобудування належить виробництво пасажирських вагонів, яке зосереджене у м. Кременчук (Крюківський

вагонобудівний завод), виробництво вантажних вагонів – Дніпродзержинськ, Стаханов, Маріуполь (залізничні цистерни).

Концерн «Крюківський вагонобудівний завод» освоїв випуск сучасних пасажирських вагонів, з яких укомплектовано перші швидкісні експреси «Харків-Київ», «Дніпропетровськ-Київ», а також – виробництво двосистемних швидкісних поїздів та поїздів для метрополітену.

В Україні велике значення має така галузь як суднобудування. Найбільшими центрами морського суднобудування є Миколаїв та Херсон. Суднобудування і судноремонт розвинуті також і в інших містах України, зокрема, найбільші центри зосереджені у Херсоні, Керчі, Феодосії, Севастополі, Одесі, Іллічівську, Маріуполі. У Києві виготовляють морські траулери та річкові судна.

Енергетичне машинобудування спеціалізується головним чином на виробництві енергетичних машин і теплообмінних апаратів, турбінних трубопроводів, устаткування для атомних електростанцій, дизельних моторів, генераторів. Підприємства галузі орієнтуються на райони виробництва металу та наявність кваліфікованої робочої сили. Основними центрами є: Харків (Харківський турбінний завод), Монастирище (Черкаська область) – виробництві парових і водогрійних котлів, Полтава (Полтавський турбомеханічний завод). Центри енергетичного дизелебудування зосереджені у Первомайську (Миколаївська область), Токмаку (Запоріжжя), Бориславі (Херсонська область). Запорізький енергомеханічний завод випускає промислові крани великої тоннажності.

Центрами виготовлення *металообробного обладнання*, зокрема верстатів, а також інструментів є міста Київ, Харків, Одеса, Житомир, Краматорськ, Львів, Бердичів. Виробництво ковальсько-пресових машин розміщене у Краматорську, Дніпропетровську, Одесі, Хмельницькому, Роздільній, Стрию. Промисловість зі створення штучних алмазів і абразивних матеріалів зосереджена у Полтаві, Львові, Запоріжжі, Києві, Іршаві (Закарпатська обл.). Виготовлення металообробного та деревообробного інструменту знаходиться у Запоріжжі, Хмельницькому, Вінниці, Харкові, Кам'янець-Подільському, Луганську.

Тракторобудування орієнтується насамперед на металургійну базу. Найважливішим центром тракторобудування є Харків. На випускові тракторних агрегатів спеціалізуються: Кіровоградський завод «Гідросила»,

Мелітопольський завод тракторних гідроагрегатів, Вінницький завод тракторних агрегатів, Чугуївський завод паливної апаратури. До спеціалізованих підприємств галузі належать: ВО «Київтрактородеталь», «Харківтракторозапчастина», Рівненський завод тракторних агрегатів тощо. Важливе значення має виробництво комбайнів. Зокрема, бурякозбиральні комбайни виробляються у Тернополі та Дніпропетровську, кукурудзозбиральні

– в Олександрії та Херсоні.

Райони машинобудування: Харківський (Харківська, Полтавська, Сумська обл.); Донецький (Донецька, Луганська обл.); Придніпровський (Дніпропетровська, Кіровоградська, Запорізька обл.); Центральний (Київська, Чернігівська, Житомирська, Черкаська обл.); Західний (Львівська, Івано-Франківська, Волинська, Рівненська, Закарпатська обл.); Подільський (Вінницька, Хмельницька, Тернопільська, Чернівецька обл.); Південний (Одеська, Миколаївська, Херсонська обл., АРК).

4. Підприємства машинобудування по території України розміщені нерівномірно. Низький рівень розвитку галузі характерний для Західного і Поліського машинобудівних районів. Для вирішення проблем необхідно: забезпечення випереджаючих темпів випуску наукомісткої продукції високого технологічного рівня; забезпечення конкурентоспроможності продукції промисловості на внутрішньому та зовнішньому ринках, передусім продукції з високим ступенем переробки; збільшення обсягів випуску інноваційного обладнання для енергетичної, легкої, харчопереробної, медико-біологічної галузей тощо.

Контрольні запитання:

1. Розкрийте структуру МБК України.
2. Яке значення МБК для економіки України.
3. Назвіть галузі спеціалізації та основні центри машинобудування України.
4. Охарактеризуйте основні райони машинобудування України.

Лекція 6. Агрпромисловий комплекс України (АПК)

План:

1. Поняття АПК, його місце в економіці України.
2. Передумови та фактори розвитку АПК.

3. Галузева структура АПК.
4. Функціональна структура АПК.
5. Територіальна структура АПК.

1. *Агропромисловий комплекс (АПК)* – це сукупність взаємопов'язаних підприємств з вирощування, зберігання, заготівлі, транспортування, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції, а також обслуговуючих та допоміжних підприємств та організацій.

Агропромислова інтеграція – це процес посилення зв'язків між виробництвом сільськогосподарської сировини, її зберіганням, транспортуванням, переробкою, та споживанням кінцевої продукції. Виділяють два типові види інтеграції: горизонтальна та вертикальна

АПК, поряд з промисловістю, відіграє провідну роль у господарстві, на його частку припадає майже 30 % національного доходу України та зайнято близько 25 % працюючих. Майже в третині областей України АПК займає провідне місце у господарстві, згідно з часткою у валовому внутрішньому продукті.

2. Серед факторів, які впливають на розвиток АПК України, пріоритетними є: система господарювання, характер виробничих відносин, рівень соціально-економічного розвитку країни, природні ресурси та структура земельного фонду, технічний рівень і стан основних фондів підприємств АПК, забезпеченість трудовими ресурсами, транспортно-географічні умови тощо.

3. *Галузева структура АПК:*

- сільське господарство (рослинництво і тваринництво);
- виробництво засобів виробництва;
- переробна промисловість (харчова і легка);
- виробнича інфраструктура;
- соціальна інфраструктура;
- підготовка кадрів та галузева наука.

У галузевій структурі АПК України провідне місце займає *сільське господарство*. У галузевій структурі сільського господарства виділяють рослинництво і тваринництво. Домінує рослинництво, на його частку припадає приблизно до 55 % усієї сільськогосподарської продукції.

Провідне місце в рослинництві займає *зернове господарство*. Зернові культури є основними в усіх сільськогосподарських зонах, особливо в Лісостепу і Степу. Головною зерною культурою є озима пшениця. Основні райони вирощування цієї культури – Лісостепова, Степова зони і частково Полісся. Озима пшениця характеризується високою врожайністю, вибаглива до ґрунтів (чорноземи, сірі лісові ґрунти). Значна концентрація посівів озимої пшениці в Дніпропетровській, Запорізькій, Донецькій, Кіровоградській, Харківській, Полтавській, Вінницькій, Одеській, Миколаївській, Херсонських областях України та Автономній Республіці Крим.

Яра пшениця використовується як страхова культура, коли доводиться пересіювати пошкодженні ділянки озимини.

Посіви жита займають близько 2 % площі зернових. Його вирощують на Поліссі, в Лісостепу, в Карпатах. Жито більш як удвічі поступається врожайністю озимій пшениці. Це морозостійка та посухостійка культура, яка полюбляє дерново-підзолисті ґрунти.

Ячмінь – друга за розмірами посівних площ і за валовими зборами зерна яра зернова культура. За врожайністю ячмінь значно перевищує озиме жито. Озимий ячмінь вирощують у південній частині Степу та в передгірних районах Криму.

Третє місце в Україні за площею посівів посідає кукурудза. На неї припадає майже 15 % валового збору зерна. Це – досить врожайна, посухостійка з високою кормовою цінністю культура. Найкращі умови для її вирощування – північний і центральний Степ. Значні посіви кукурудзи зосереджені також у південній частині Лісостепу, Закарпатській, Чернівецькій і Одеській областях.

Велике значення в харчовому раціоні людини мають круп'яні культури – гречка, просо, рис. Але валові збори їх невеликі. В сумі вони становлять близько 3 % валових зборів зерна в країні. Найбільшу площу серед круп'яних культур займає гречка. Це одна з традиційних сільськогосподарських культур українського народу. Врожайність гречки невелика – близько 10 ц з 1 га. Сіють її здебільшого в Лісостепу і на Поліссі.

Просо вирощують переважно в Лісостепу і Степу. Це досить посухостійка культура. Основні площі під просом зайняті в степових районах, але найвища врожайність цієї культури – в Лісостепу. Рис як

продовольчу культуру вирощують на поливних землях (чеки) у Миколаївській, Херсонській областях та в Криму.

Технічні культури займають 11 % у структурі посівних площ України. Більше 75 % посівних площ зосереджено в основній зоні вирощування цукрового буряка – лісостеповій, перш за все, в центральних її областях: Тернопільській, Вінницькій, Хмельницькій, Полтавській.

Провідні технічні культури України – цукрові буряки та соняшник. Вирощують також льон-довгунець, коноплі, хміль, тютюн. Україна є основною бурякосіючою країною світу. Вона посідає перше місце в світі за обсягами валових зборів цукрових буряків.

Соняшник – основна олійна культура нашої країни. За обсягами його вирощування Україна посідає перше місце у світі. Основні площі зосереджено у степових районах. Вирощують соняшник також у Лісостепу. Найвища концентрація посівів спостерігається в Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Запорізькій областях.

В Україні вирощують також і такі технічні культури, як хміль, тютюн, арахіс, лікарські рослини. Вирощування хмелю зосереджено переважно на Поліссі, де особливо виділяється Житомирська область. Плантації тютюну поширені в Криму, Придністров'ї та на Закарпатті. Тютюн нижчої якості та махорку вирощують у Чернігівській, Полтавській та Сумській областях.

Провідною волокнистою культурою в Україні є льон-довгунець. Ця культура набула найбільшого поширення на Поліссі і в передгір'ях Карпат. В степових областях зосереджено основні площі льону-кучерявцю. З інших волокнистих культур поширені коноплі, канатник, кенаф тощо.

Найбільші площі сільськогосподарських угідь під картоплею на Поліссі та в Передкарпатті, особливо у Волинській, Рівненській, Житомирській, Чернігівській, Київській, Львівській, Закарпатській та Івано-Франківській областях. Вирощують її також навколо великих міст та курортних зон.

Тваринництво – друга після рослинництва важлива галузь сільського господарства. Вона забезпечує населення цінними продуктами харчування – молоком, маслом, м'ясом, яйцями, а харчову промисловість – сировиною.

Тваринництво в Україні багатогалузеве. Основними його галузями є скотарство, свинарство, вівчарство і птахівництво. Скотарство розвивається у Поліссі, передгір'ях Карпат і достатньо забезпечених кормами областях Лісостепу. Тут переважають молочно-м'ясний та м'ясно-молочний напрями

скотарства. Свинарство посідає друге місце. Найбільша густота поголів'я свиней у Вінницькій, Київській, Черкаській, Хмельницькій, Закарпатській, Чернівецькій областях. Спеціалізація цієї галузі в різних районах неоднакова, зокрема, на Поліссі і в Лісостепу переважають породи м'ясо-сального, а в Степу

– сального напрямів.

ажливе місце серед галузей тваринництва займає птахівництво. Крім дієтичного поживного м'яса птахівництво дає яйця, а також пір'я і пух. Для галузі характерний найвищий у тваринництві рівень механізації і автоматизації. У структурі птахівництва переважає вирощування курей (94 %), розводять також качок, гусей та індиків.

4. Виділяються дві інтегровані групи спеціалізованих АПК: рослинницькі (зернопромисловий, буряко-цукровий, плодоовочеконсервний, картопле-спиртовий, виноградарський, льонопромисловий) і тваринницькі (м'ясо-, молоко-, птахопромисловий комплекси та рибоконсервний).

Серед рослинницьких комплексів особливу роль відіграє *зернопромисловий*. Він представлений борошномельною, круп'яною, хлібопекарською, макаронною, кондитерською галузями.

Провідне місце в АПК України займає *цукровобуряковий* та *плодоовочеконсервний* комплекси. У територіальному поділі праці бере активну участь і *олійно-жировий* комплекс, основою якого є виробництво та переробка соняшника. У цей комплекс входять також маргаринові, миловарні заводи, жирові комбінати. У двох районах – Поліському і Прикарпатському – розміщені підприємства *льонопромислового* комплексу. Більше 30 льонозаводів зосереджені у Волинській, Житомирській, Рівненській і Чернігівській областях. *Виноградо-виноробне* виробництво України концентрується на півдні України, в Криму та Закарпатті.

Молокопромисловий і м'ясо-промисловий АПК. До складу молокопромислового комплексу входять, крім молочного, маслопереробні, молочноконсервні й обслуговуючі виробництва. Основними виробниками є підприємства Київської, Вінницької, Чернігівської та інших областей.

У Лісостепу і Степу переважають м'ясний і м'ясо-молочний напрями скотарства та птахівництво. Останнє відіграє важливу роль у Криму.

Вівчарство в Україні розвивається в передгір'ях Карпат і в Степу. Забезпечує сировиною текстильну і хутряну промисловості.

Бджільництво зосереджене у Карпатах, лісостепових та степових областях.

5. *Інтегральна агропромислова зона* – територіальне поєднання всіх агропромислових продуктивних підкомплексів у межах однієї природно-господарської зони.

Інтегральний промисловий район – територіальне поєднання агропромислових підприємств у межах певної частини природно-господарської зони, для якої характерна підвищена концентрація виробництва додаткової товарної сировинної продукції.

Спеціалізований агропромисловий район – сукупність агропромислових підприємств одного виробничого циклу, на основі якого виробляється якийсь один вид додаткової товарної продукції, наприклад хмелярський агропромисловий район України.

Приміські АПК є інтегральними і спеціалізованими, в основі їх формування лежать переважно суспільно-географічні фактори і умови, тому вони як правило є азональними утвореннями навколо своїх „ядер-споживачів” – міських агломерацій і великих міст.

В Україні виділяють наступні агропромислові зони:

- Поліська агропромислова зона;
- Лісостепова агропромислова зона;
- Степова агропромислова зона;
- Агропромислова зона Карпат та Криму.

Контрольні запитання:

1. Дайте визначення поняття АПК.
2. Розкрийте роль та значення АПК в економіці України.
3. Назвіть передумови та фактори розвитку АПК.
4. Розкрийте галузеву структуру АПК.
5. Дайте характеристику агропромислових зон України.

Лекція 7. Соціальний комплекс України

План:

1. Галузева структура і значення соціального комплексу.
2. Легка промисловість, структура, принципи розміщення і географія.

3. Сфера послуг, її розвиток і розміщення.

1. До соціального комплексу належить виробництво товарів народного споживання, а також сфера послуг. Найбільш активно розвиваються торгівля та побутове обслуговування. Окремі кризові явища сьогодні спостерігаються в легкій промисловості, освіті, охороні здоров'я, культурі. У соціальному комплексі України зареєстрована найбільша кількість підприємств приватної форми власності. Його значення постійно зростає.

2. Легка промисловість охоплює текстильну, трикотажну, швейну, шкіряну, взуттєву та інші галузі. При розміщені підприємства легкої промисловості орієнтуються на споживача, жіночі трудові ресурси і джерела сировини.

Текстильна промисловість представлена найбільшими підприємствами у Донецьку, Херсоні, Тернополі (бавовняні комбінати), Нікополі (прядильно-нитковий комбінат), а також Києві, Харкові, Полтаві та ін.

Центрами вовняної промисловості є Чернігів, Донецьк, Кривий Ріг, Одеса, Суми, Луганськ. Виробництво килимів зосереджено у Києві, Черкасах, Богуславі та ін.

Підприємства лляної промисловості розташовані у Житомирській, Рівненській, Львівській, Чернігівській областях.

Трикотажна промисловість випускає верхній одяг, білизну, шкарпетки. Підприємства зосереджені у Києві, Харкові, Львові, Житомирі, Одесі. Швейна промисловість розвинута майже у всіх великих містах.

У країні також активно розвивається хутрове виробництво (Балта, Одеська область; Жмеринка, Вінницька область, Харків), шкіряне і взуттєве виробництво (Київ, Луганськ, Одеса, Дніпропетровськ).

3. У сфері послуг найбільш поширеними є підприємства торгівлі і громадського харчування. Вони є у кожному населеному пункті. В останні роки їх мережа суттєво зросла.

Система закладів охорони здоров'я представлена лікарнями, поліклініками, медпунктами тощо. Найбільша кількість лікарів усіх спеціальностей зосереджена у Києві, Севастополі, АРК.

Установи рекреаційного господарства є практично у всіх регіонах України, проте, найбільшої концентрації вони досягають у Криму, Карпатах, на узбережжі Чорного та Азовських морів.

Найбільша кількість вищих навчальних закладів розташована у Харкові, Києві, Одесі, Донецьку, Дніпропетровську, Львові.

Мережа житло-комунальних підприємств і організацій забезпечує населення електроенергією, водою, каналізацією, сміттєпроводом тощо. В країні вона розвинута вкрай нерівномірно та має деякі проблеми реформування.

Контрольні запитання:

1. Схарактеризуйте галузеву структуру соціального комплексу України?
2. Назвіть принципи розміщення основних галузей соціального комплексу України.
3. Схарактеризуйте основні центри легкої промисловості України.
4. Яке значення має сфера послуг для підвищення продуктивності праці населення країни?
5. Охарактеризуйте сферу послуг, її розвиток і розміщення по території України.

Лекція 8. Транспортний і будівельний комплекси України

План:

1. Значення транспорту в народному господарстві України і територіальна організація транспортної системи.
2. Характеристика окремих видів транспорту.
3. Проблеми та перспективи розвитку транспортної системи України.
4. Сутність, структура і роль будівельного комплексу в народному господарстві України.
5. Промисловість будівельних матеріалів.

1. Транспортний комплекс – це поєднання різних видів транспорту, що обслуговує підприємства, організації та населення. В Україні розвинуті всі види транспорту. Залізний транспорт посідає перше місце серед інших видів транспорту за вантажообігом. Найбільші залізничні вузли – Харків, Київ,

Дніпропетровськ, Львів, Ковель, Дебальцеве, Жмеринка, Знам'янка, Джанкой, Лозова, Ясинувата, Стрий, Коростень, Шепетівка, Фастів, Конотоп, ім. Т.Г Шевченка та інші.

Автомобільний транспорт займає перше місце серед інших видів транспорту за пасажирообігом. Найкраще забезпечені автомобільними шляхами Донбас, Придніпров'я, Поділля.

Морський транспорт відіграє важливу роль у міжнародних зв'язках нашої країни. Найбільші порти – Одеса, Іллічівськ, Південний, Миколаїв, Херсон, Керч, Маріуполь, Бердянськ, Ізмаїл.

Повітряний транспорт має значні перспективи розвитку. Найбільші аеропорти розташовані у Києві, Харкові, Одесі, Сімферополі, Дніпропетровську, Донецьку, Львові.

Трубопровідний транспорт призначений для транспортування нафти, газу та інших рідких і сипучих речовин. Найбільший магістральний нафтопровід, який проходить територією України «Дружба». Газопроводи – «Дашава-Київ-Москва», «Шебелинка-Дніпропетровськ-Кривий Ріг-Одеса-Кишинів».

Міський транспорт представлений трамваями, автобусами, тролейбусами та метрополітеном. Трамваї обслуговують пасажирів у 24 містах України. Тролейбусне сполучення є у 47 містах. Метрополітен діє у Києві, Харкові та Дніпропетровську.

Через територію України пролягають чотири транспортні коридори:

- Пан-європейський транспортний коридор № 3 – Берлін (Дрезден) - Вроцлав - Львів - Київ;
- Пан-європейський транспортний коридор № 5 – Трієст - Любляна - Будапешт - Братислава - Ужгород - Львів;
- Пан-європейський транспортний коридор № 7 – Дунайський (водний);
- Пан-європейський транспортний коридор № 9 – Гельсінкі - Санкт-Петербург - Вітебськ - Київ (Москва) - Одеса (Кишинів) - Пловдив - Бухарест - Александрополіс (з 4-ма відгалуженнями).

3. Проблеми подальшого розвитку транспортного комплексу пов'язані з реформуванням інших галузей, оскільки обсяги продукції промисловості, сільського господарства, будівництва та торгівлі переважно і визначають завантаженість транспортної системи.

Актуальною проблемою транспортного комплексу України є незадовільний стан його виробничої бази. Тому у перспективі пріоритетним напрямом технічної політики щодо транспорту має бути оновлення його рухомого складу на основі розвитку вітчизняного транспортного машинобудування. Поряд з цим для створення системи інтермодальних перевезень передбачається налагодження виробництва спеціалізованих технічних засобів — контейнерів, змінних кузовів, платформ для перевезення автопоїздів.

У перспективі планується здійснити поступовий перехід на нові принципи організації та управління транспортним процесом на основі новітніх інформаційних технологій та сучасного маркетингу, запровадження автоматизованих центрів управління доставкою вантажів.

В цілому формування і розвиток національної транспортної системи України потребує ефективного державного регулювання діяльності транспортних підприємств за такими напрямками:

- створення ринку транспортних послуг;
- забезпечення технологічної та екологічної безпеки транспорту;
- активізація міжнародної діяльності транспортних підприємств.

Процес реформування транспортного комплексу України передбачає посилення контролю з боку держави за використанням вантажної бази вітчизняного морського флоту країни як галузі транспортного комплексу з певним валютним ресурсом. Надзвичайно важливим для активізації діяльності транспортних підприємств України є створення власної інформаційної бази щодо кон'юнктури світового фрахтового ринку.

4. Будівельний комплекс — це сукупність галузей матеріального виробництва і проектно-пошукових робіт, які забезпечують капітальне

будівництво. До складу будівельного комплексу входять такі галузі матеріального виробництва: будівництво, промисловість будівельних матеріалів, виробництво будівельних конструкцій і деталей.

Будівельний комплекс – одна з важливих галузей народного господарства.

Будівельний комплекс складається з таких основних блоків:

- виробництво будівельних матеріалів (галузь промисловості);
- власне будівництво;
- будівельне машинобудування;
- проектно-конструкторські та дослідні роботи в галузі будівництва.

Частка будівельного комплексу в народному господарстві досить значна. В Україні питома вага в ВВП тільки будівництва становить 8%. Комплекс охоплює майже 10% усіх зайнятих в народному господарстві, з них 6% в будівництві.

Будівельний комплекс включає виробництво будівельних матеріалів, капітальне будівництво та галузі, які їх обслуговують.

Отже, будівельний комплекс – це складна міжгалузева система, кожна з галузей якої є сукупністю корпорацій, концернів, підприємств і організацій, що виробляють будівельні матеріали і здійснюють виробниче (промислове, сільськогосподарське, дорожнє), культурно-побутове, житлове та інші види будівництва.

Основне завдання комплексу – створення та оновлення основних фондів народного господарства. Частка будівельного комплексу в народному господарстві досить значна.

Будівництво – одна з найстаріших галузей народного господарства. Рівень розвитку будівництва говорить про економічний розвиток країни та рівень життя її населення. Будівництво – дуже чутливий показник стану економіки країни. Так, фаза спаду й кризи в економіці найперше відчувається саме в будівництві, бо темпи падіння його обсягів чи не найбільші серед інших галузей народного господарства. Будівництво об'єднує підрядні

будівельні, монтажні, спеціалізовані організації і ті, які виконують роботи господарськими способами.

Розвиток будівельної індустрії залежить від обсягів і темпів розвитку ряду галузей промисловості, зокрема, чорної металургії, машинобудування, енергетики, промисловості будівельних матеріалів, деревообробної промисловості та ін., що зумовлює складні міжгалузеві зв'язки капітального будівництва. Готова продукція будівництва – це закінчені та здані в експлуатацію будови, споруди або їх комплекси.

Серед галузей, які обслуговують будівельний комплекс, насамперед, необхідно назвати важке машинобудування, підприємства якого виробляють майже 2 тис. машин, механізмів, устаткування для виконання промислового, житлового, шляхового будівництва, меліорації земель, комунального господарства, а також для добування і виробництва будівельних матеріалів, серед них – екскаватори, бульдозери, котки, трубоукладачі, будівельні крани тощо.

В Україні ця галузь зародилась у 20-х роках. Розміщення підприємств зумовлене їх спеціалізацією, металоємністю. Так, підприємства, продукція яких потребує багато металу (крокуючі екскаватори), розміщені поблизу металургійних баз (Дніпропетровська, Харківська, Запорізька, Донецька області), а менш метало-ємні підприємства розташовані у центрах з висококваліфікованими робочими кадрами (Одеса, Львів та ін.).

Другою надзвичайно важливою, обслуговуючою комплекс, галуззю є проектно-конструкторська та пошукова діяльність. На території України налічується більше 300 таких організацій. Без продукції цієї галузі – проектної та кошторисної документації – неможливе будівництво.

Базовою ланкою будівельного комплексу є промисловість будівельних матеріалів. В Україні виробництво будівельних матеріалів отримало високий розвиток завдяки значній сировинній базі та давньому господарському освоєнню території. Серед країн СНД та країн Центральної Європи, Україна є одним з найбільших виробників та експортерів різноманітних

будматеріалів, які виробляються з природної сировини (вогнетривкі глини, каоліни, кварцити, будівельний камінь, кам'яні облицювальні матеріали тощо) та хімічним способом (пластмаси, смоли, клейкі речовини, лінолеум, покрівельні матеріали, полістиролові й кумаринові плити та ін.).

Промисловість будівельних матеріалів розвивається під впливом трьох факторів – сировинного, споживчого і транспортного, тому розміщення її залежить від переважання хоча б одного з них.

Найбільші центри промисловості будівельних матеріалів – Київ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Кривий Ріг, Маріуполь, Донецьк.

Промисловість будівельних матеріалів відзначається складністю галузевої структури. Цементна промисловість в її складі – одна з найважливіших. Цемент використовується як основний в'язучий матеріал у виробництві бетону, залізобетону і шлакоблоків.

Цементна сировина досить широко розповсюджена на території України. В останні десятиріччя не тільки дуже зросла кількість цементних комбінатів, але й якість сировини (значно збільшилась частка високоякісних сортів цементу). На території України утворились п'ять великих зон виробництва цементу: південно-східна (Донецька обл.), західна (Рівненська, Івано-Франківська, Львівська і Хмельницька області) та південна (Миколаївська обл.).

У Донбасі зосереджені дуже великі запаси високоякісних карбонатних порід (мергелі, доломіт, вапняки, крейда), з яких виробляють напівфабрикат цементу – клінкер. Тому тут споруджено найбільші цементні підприємства України – Амвросіївський (до нього належать п'ять заводів і чотири кар'єри), Краматорський та Єнакієвський цементні комбінати.

Значна частина цементу витрачається на виробництво покрівельного шиферу. Шиферні заводи споруджуються у місцях споживання готової продукції. Вони працюють на до-візній сировині. Азбест надходить з Уралу, а цемент – з найближчих цементних заводів. Найбільше шиферу в Україні

виробляють Балаклійський (Харківська обл.) і Здолбунівський (Рівненська обл.) цементно-шиферні комбінати.

Залізобетонні та бетонні конструкції й вироби – основний будівельний матеріал сучасного індустріального будівництва. Вони широко використовуються в промисловому й житловому будівництві, гідротехнічних спорудах, у прокладенні автомобільних і залізничних шляхів. Застосування залізобетонних конструкцій сприяє зниженню собівартості будівництва й значно прискорює його темпи. Наприклад, спорудження великопанельного будинку, порівняно з цегельним, вимагає вдвічі менше часу.

Завод залізобетонних конструкцій та виробів виготовляє стінові панелі, плити перекриттів, колони, дорожні плити, шпали та багато іншої продукції. Сировиною для залізобетонних виробів є: арматурна сталь, портландцемент, шлакоцемент, щебінь, гравій, пісок, металургійний шлак, керамзит. Останнім часом все ширше застосовується шлакобетон (легший за звичайний, дешевший, утилізує відходи металургійних заводів).

Виготовлення залізобетонних конструкцій та виробів – процес матеріалоемний. Ця продукція – мало-транспортабельна. Тому її виробництво тяжіє до споживача. Нині в країні налічується декілька сот заводів, що виготовляють бетонні й залізобетонні вироби. Найбільші з них – у Києві, Харкові, Запоріжжі, Кривому Розі, Донецьку, Дніпропетровську, Каховці, Іллічівську.

У виробництві стінових матеріалів виділяється виробництво цегли, яке розміщується повсюдно, залежно від потреб конкретної території (району, області тощо). Воно складається з двох підгалузей – виробництва глиняної та силікатної цегли.

Великі центри виробництва будівельної цегли – Київ, Харків, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Слов'янськ, Чернігів, Львів, Івано-Франківськ. Багато цегельних заводів споруджено в сільській місцевості. Так як це виробництво відзначається великою матеріалоемністю, підприємства наближують до глиняних і піщаних кар'єрів.

Особливу роль в останні роки відіграють домобудівельні комбінати, які зараз працюють майже в усіх обласних центрах.

Промисловість нерудних матеріалів представлена видобутком облицювального каміння, природного стінового каменю (туф, вапняки, піляльний) і будівельного каменю (міцні осадові, магматичні та метаморфічні породи). Родовища піску й бутового каменю трапляються майже в усіх областях України. Особливо багаті на них Житомирська, Вінницька, Запорізька, Кіровоградська та Закарпатська області.

Україна славиться облицювальними кам'яними матеріалами. Це граніт, лабрадорит, мрамур і мармуро-видні вапняки, які використовуються для облицювання набережних, станцій метро, фундаментів і стін будинків.

Пісковики та інше природне каміння використовується для будівництва доріг, як важкий наповнювач для бетону, для виготовлення пам'ятників і сувенірів.

Штучно створені з глинистих порід, доменних шлаків та перліту керамзит, термозит, сипкий перліт використовується як легкі наповнювачі для простих легких бетонів, з яких виготовляють стінові панелі житлових будинків. У південних районах України виробляють черепашник, який має добрі тепло- та звукоізоляційні властивості, легко обробляється, дешевий.

Виробництво будівельної кераміки – галузь промисловості, яка об'єднує ряд підприємств з виробництва фасадної керамічної плитки, плитки для підлоги, облицювальної глазурованої плитки, санітарно-будівельної кисло-тривкої кераміки, каналізаційних та дренажних труб. Будівельну кераміку виробляють з тугоплавкої або вогнетривкої глини з домішками каоліну, кварцевого піску, пегматиту, поширених у різних областях України.

Виробництво керамічних глазурованих плиток зосереджено в Слов'янську (Донецька обл.), Харкові та Львові.

Будівельний фарфор і фаянс виробляють у Славуті (Хмельницька обл.) на комбінаті “Будфаянс”, електроізоляційні вироби для енергетичної промисловості – у Первомайську (Житомирська обл.). Виробництво

будівельного фаянсу зосереджено в Донецькій області. У Запоріжжі виробляють високовольтні ізолятори для ЛЕП, електростанцій і підстанцій. У Слов'янську (Донецька обл.) виготовляють електроізоляційні вироби для електро- та радіо- технічної промисловості.

Україна не задовольняє потреб господарства у будівельному фарфорі й фаянсі, тому їх частково довозять з Білорусії, Росії та Чехії.

Виробництво віконного скла.

Сировинна база цього виробництва досить значна. В Україні є шість заводів листового і технічного скла. Найбільші з них – Лисичанський “Пролетар”, Костянтинівський і Запорізький склоробні заводи. Скло виробляється на склозаводах Луганської та Донецької областей, на Львівському склоробному заводі і, частково, Київському заводі художнього скла.

До промисловості будівельних матеріалів належить виробництво вапна, гіпсу, крейди, м'якої покрівлі – рубероїду, толю, пергаміну.

Перспективи розвитку будівельного комплексу пов'язані з вирішенням таких проблем: – активного впровадження різних форм власності; – застосування сучасних будівельних технологій; – підвищення технічного рівня на підприємствах усіх ланок комплексу; – збільшення потужності будівельної ланки та підвищення її конкурентоспроможності для закріплення на вітчизняному ринку будівельних послуг; – активного розширення сировинної бази комплексу за рахунок використання величезних обсягів відходів промислового виробництва; – більш ефективного узгодження військового будівництва зі схемами розвитку і розміщення продуктивних сил та районної планівки відповідних територій; – зниження техногенного навантаження на природне середовище та забруднення його компонентів.

Промисловість будівельних матеріалів досить рівномірно розміщена на території України.

У перспективі розвиток галузей промисловості будівельних матеріалів пов'язаний із реконструкцією технічної бази, подальшим впровадженням

механізації та автоматизації технологічних процесів, розширенням випуску нових будівельних матеріалів, ефективних збірних будівельних елементів, легких та економічних великомірних конструкцій і виробів поліпшеної якості. Важливим напрямом є комплексне використання сировини.

Отже, Україна має значний будівельний комплекс. Головне завдання – ефективно використання його потужностей.

5. Сучасне будівництво використовує багато будівельних матеріалів, які виробляє хімічна промисловість, - пластмаси, смоли, клейкі речовини, лінолеум, полістиролові й кумаринові плити та ін. Для їх виробництва використовують шлаки металургійних заводів та електростанцій, з яких виробляють цемент, шлакоблоки, ситал, шлаковату, легкі наповнювачі для бетонних та залізобетонних виробів. У будівництві застосовують деталі з литого каменю, мінеральну вату, яку виробляють з розплавленого базальту, та нові види продукції деревообробної промисловості - деревно-стружкові плити, клеєну фанеру тощо.

Промисловість будівельних матеріалів розвивається під впливом двох чинників - сировинного і споживчого, тому розміщення її залежить від переважання хоча б одного з них. Залежно від потреб будівництва і стадій технологічного процесу виділяють підприємства і виробництва, що орієнтуються на сировинні райони, наприклад, видобуток і первинна обробка сировини (піску, гравію, щебеню, бутового каменю тощо), виробництво в'язучих (цементу, вапна, гіпсу) і стінових матеріалів, а також ті, що тяжіють до споживача (виробництво залізобетонних конструкцій, шиферу, будівельного і віконного скла тощо).

Найбільші центри промисловості будівельних матеріалів - Київ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Запоріжжя, Донецьк, Маріуполь.

Комплексотворні функції промисловості будівельних матеріалів незначні через слабкий зв'язок її з іншими галузями виробництва щодо сировини і збуту готової продукції. У господарському комплексі

економічного району вона виконує роль обслуговуючої галузі, тому сконцентрована здебільшого у великих містах. Так, у Києві є майже 40 заводів будівельних матеріалів.

Контрольні запитання:

1. Дайте характеристику транспортного комплексу України.
2. Визначте роль транспорту в розвитку і розміщенні виробництва.
3. Обґрунтуйте місце і особливості залізничного транспорту в транспортній системі України.
4. Назвіть основні залізниці.
5. Визначте місце і особливості автомобільного транспорту України.
6. Назвіть основні автомобільні шляхи.
7. Сформулюйте передумови розвитку водного транспорту України, обґрунтуйте його роль і місце в економіці України.
8. У чому полягає значення трубопровідного транспорту в розвитку продуктивних сил України?
9. Визначіть роль будівельної галузі в народному господарстві.
10. Назвіть характерні ознаки галузі «будівництво».
11. Чим можна пояснити високий ступінь ризику будівництва у порівнянні з іншими галузями народного господарства?
12. Назвіть основних партнерів в схемі міжгалузевих зв'язків будівельної галузі.

Лекція 9. Хімічний і лісопромисловий комплекси України

План:

1. Загальна характеристика хімічної промисловості України.
2. Особливості розвитку та розміщення галузей гірничо-хімічної промисловості, основної хімії та хімії органічного синтезу.

3. Структура і значення лісової промисловості.
4. Характеристика лісозаготівельної, лісопильної, деревообробної, целюлозно-паперової та лісохімічної промисловості.
5. Проблеми та перспективи розвитку галузей.

1. Хімічний комплекс належить до найскладніших міжгалузевих комплексів та складається з таких галузей як: гірничо-хімічна промисловість, основна хімія, хімія органічного синтезу.

Найважливішими техніко-економічними особливостями хімічної промисловості є: різноманітна сировинна база, складна галузева структура, значні витрати електроенергії, води та сировини на одиницю продукції, комбінування виробництва, кооперування з галузями, що виступають споживачами продукції хімічної промисловості.

2. До гірничо-хімічної промисловості входять галузі, пов'язані з видобуванням і збагаченням сировини для одержання переважно продукції основної хімії. Україна багата на гірничо-хімічну сировину: кам'яну і калійну солі, карбонати і фосфати, барит, бром, йод, борні руди, самородну сірку, ропні води, мінеральні фарби тощо.

Основна хімія виробляє різні види продукції, зокрема, неорганічні кислоти, соду, мінеральні добрива. Підприємства цієї галузі концентруються здебільшого у районах видобутку гірничо-хімічної сировини, вугілля та металургійних баз, а також поблизу центрів виробництва електроенергії. Основний продукт виробництва – сірчана кислота (Суми, Одеса, Вінниця, Горлівка). Серед мінеральних добрив основне місце належить виробництву азотних добрив (Рівне – ВАТ «Рівнеазот», Черкаси – ВАТ «Азот»). Основними центрами є: Сєверодонецьк (гранульована аміачна селітра), Горлівка (ВАТ «Концерн Стирол»), Дніпродзержинськ (азотнотуковий завод) тощо.

Виробництво фосфатних добрив орієнтується на споживача. Основні підприємства з виробництва фосфатних добрив зосереджені у Костянтинівні (суперфосфатний цех), Одесі (суперфосфатний завод), Вінниці (ВАТ «Хімпром», суперфосфатний завод), Сумах (ВАТ «Сумихімпром»).

Виробництво калійних добрив орієнтоване на сировину і зосереджене в районах залягання родовищ калійних солей (Калуш, Стебник). Основним

споживачем продукції калійної промисловості є сільське господарство. Калійний завод концерну «Оріана» (Івано-Франківська область) проводить комплексну переробку всіх компонентів сировини.

Содове виробництво, зокрема, виготовленню кальцинованої та каустичної соди розміщене в районах видобування сировини, зокрема кухонної солі і вапняків. У Криму на базі ропи Сиваша у м. Красноперекіпську працює содовий комбінат з випуску каустичної соди. А содові підприємства у Слов'янську (Донецька область) та Лисичанську (Луганська область) припинили свою роботу.

Хімія органічного синтезу – це узагальнена назва галузей, які працюють на основі переробки вуглеводнів і тих синтетичних сполук, які отримують з вуглеводнів, природного газу, нафти, вугілля. Орієнтується на вуглеводневу сировину, водні ресурси та енергетичну базу.

Виробництво синтетичних смол і пластмас зосереджено у Донецьку (поліхлорвінілові смоли і пластмаси), Северодонецьку (склопластики і пластмасові вироби), Луцьку, Запоріжжі, Сімферополі, Слов'янську.

Виробництво хімічних волокон характеризується високою матеріало-, енерго- і водомісткістю. Хімічні волокна поділяються на штучні, які виробляються із целюлози і синтетичні, які виробляються із синтетичних смол. Вони використовуються в авіакосмічній техніці, автомобілебудування, побуті. Найбільші підприємства розташовані в Києві (Дарницький шовковий комбінат), Черкасах (штучний шовк), Чернігові (штучні волокна).

Найбільшими центрами лакофарбової промисловості є Дніпропетровськ, Львів, Київ, Одеса.

В останні роки інтенсивно розвивається хіміко-фармакологічна промисловість, підприємства якої виробляють синтетичні лікарські засоби, медикаменти, вітаміни, антибіотики, кровозамінники, готові лікарські препарати тощо. В Україні функціонують Полтавський, Львівський, Донецький, Борщівський та Дарницький хіміко-фармацевтичні заводи. Київське АТ «Індар» випускає інсулін, київське ВАТ «Фармак» – препарати для лікування хвороб щитовидної залози.

3. *Лісова промисловість* – це сукупність галузей і виробництв, підприємства яких заготовляють, проводять комплексну механічну та хімічну обробку й переробку деревини.

До лісового комплексу України відносять лісозаготівельну, деревообробну, целюлозно-паперову та лісохімічну промисловості.

Регіональні лісовиробничі комплекси (ЛВК) – міжгалузеві об'єднання взаємопов'язаних підприємств, які виробляють, заготовляють, переробляють продукти лісу на території та реалізують готову продукцію.

Головним принципом ведення лісового господарства є комплексність, що дає змогу проводити, крім відтворення лісових ресурсів, лісозаповідну, охоронну та екологічну діяльність, заготівлю сировини для лісохімії, ефективну переробку лісорубних решток тощо.

4. *Лісозаготівельна промисловість* належить до видобувних галузей промисловості, підприємства якої проводять лісосічні роботи, вивозять і сплавляють деревину, здійснюють її первинну обробку.

Лісозаготівельна промисловість зосереджена у двох спеціалізованих районах: Карпатському і Поліському. Найбільше деревини заготовляють у Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Чернівецькій, Волинській, Рівненській і Житомирській областях.

Лісопильне виробництво тяжіє до районів лісозаготівлі. Найбільшими лісопильними центрами є Чернівці, Вигода, Надвірна, Рожнятів (Івано-Франківська область), Рахів, Тересва (Закарпатська область), Сколе, Стрий (Львівська область), Ковель, Ківерці (Волинська область), Костопіль, Сарни (Рівненська область), Овруч, Коростень, Малин (Житомирська область).

Деревообробна промисловість. Підприємства цієї галузі займаються механічною та хіміко-механічною переробку заготовленої деревини та виготовляють з неї велику кількість матеріалів, зокрема, деревостружкові та деревоволокнисті плити, фанеру, меблі, будівельні матеріали.

Підприємства деревообробної промисловості розташовані в усіх областях України і характеризуються концентрацією, як у районах заготівлі лісу, так і в місцях використання готової продукції: у Карпатах, Прикарпатті, Закарпатті, Поліссі, де вона розвивається на власній сировині. Основними центрами є: Житомир, Шостка, Чернігів, Чернівці, Івано-Франківськ.

Центрами використання деревинних відходів, зокрема для виробництва деревостружкових і деревоволокнистих плит є Київ, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Одеса, Вигода, Свалява, Тересва, Костопіль та інші. Виробництво фанери розміщене в західному регіоні, зокрема у Львові, Чернівцях.

Целюлозно-паперова промисловість. Для її розвитку потрібно: наявність сировини, води, електроенергії та кваліфікованої робочої сили. Целюлозно-паперова промисловість у нашій державі розвинена недостатньо. Її центрами є Жидачів (картонно-паперовий комбінат, Львівська область), Рахів (картонна фабрика, Закарпатська область), Херсон, Ізмаїл (целюлозний завод), Обухів (картонний комбінат, Київська область), Корюківка (фабрика технічного паперу, Чернігівська область), Малин (паперова фабрика, Житомирська область), Понінка (целюлозно-паперовий комбінат, Хмельницька область).

Лісохімічна промисловість є окремою підгалуззю лісового комплексу й об'єднує галузі, підприємства якої виготовляють понад 40 найменувань різних видів продукції: деревне вугілля, оцтову кислоту, каніфоль, скипидар, ефірну олію, формалін, метиловий спирт, кормові дріжджі тощо. Розміщення лісохімічних підприємств орієнтується в основному на лісопромислові райони та деревообробні центри. Основними центрами лісохімії є: Великий Бичків, Свалява (Закарпатська область), Вигода (Івано-Франківська область), Славута (Хмельницька область), Коростень (Житомирська область), Клевань (Рівненська область). Новою галуззю промисловості є *гідролізна*, що допомагає хімічно переробляти деревину та нехарчову сировину, з яких методом гідролізу виробляють етиловий і метиловий спирт, білкові дріжджі, кристалічний цукор (глюкоза) тощо. Сировиною для гідролісної промисловості є тирса та інші відходи деревообробної промисловості, подрібнена деревина, солома та ін. Основні підприємства галузі – це гідролізно-дріжджові заводи у Верхньодніпровську (Дніпропетровська область) та Запоріжжі. Окремі цехи і виробництва є в Одесі, Сімферополі, Василькові (Київська область), Кіровограді, Вінниці. Гідролізна промисловість кооперується з олійною та консервною промисловістю.

5. Про ступінь впливу хімічного комплексу на розвиток української економіки свідчить той факт, що в міжгалузевій структурі споживання хімічна продукція становить майже четверту частину. Хімічний комплекс нараховує понад 250 підприємств, на яких зайнято близько 220 тис. працівників, що становить 5,4 % всього промислово-виробничого персоналу країни. Для забезпечення зростання обсягів виробництва необхідно застосовувати нове, високопродуктивне обладнання, в тому числі у виробництві аміаку, сірчаної кислоти, синтетичних смол і пластмас. У зв'язку

зі специфікою роботи хімічної промисловості виникає проблема переробки відходів.

У хімічному комплексі України виникла низка проблем які потребують негайного вирішення, зокрема: залежність від імпорту широкого спектру сировини і напівпродуктів, технічне переозброєння більшості виробництв з метою зменшення енергомісткості, зменшення собівартості та підвищення якості та конкурентоспроможності продукції.

В державі склалася напружена ситуація із лісоматеріалами, папером, картоном та іншою продукцією з деревини. Все це призводить до інтенсивного неконтрольованого використання лісових ресурсів, що негативно впливає на стан лісів.

Варто звернути увагу на незадовільну забезпеченість лісового господарства частиною основних виробничих фондів – спеціальними транспортними засобами, машинами для заготівлі деревини, проведення лісогосподарських робіт, охорони лісів. Відсутність на озброєнні лісогосподарських підприємств багатоопераційних агрегатних машин не дозволяє запровадити у виробництво прогресивну екологічно зорієнтовану технологію асортиментної заготівлі деревини.

Раціональне використання та відтворення лісових ресурсів потребує створення повноцінної системи моніторингу лісів як комплексу безперервного спостереження, оцінки і прогнозу їх стану.

Контрольні запитання:

1. Схарактеризуйте галузеву структуру хімічного комплексу України.
2. Оцініть сировинну базу хімічного комплексу України.
3. Назвіть основні центри хімічної промисловості України.
4. Які особливості розвитку лісопромислового комплексу України.
5. Назвіть основні центри лісової промисловості України.
6. Визначить основні проблеми розвитку цих галузей.

Лекція 10. Туристичний комплекс України

План:

1. Сутність, роль і місце туристичного комплексу України.
2. Економічне зростання туризму для країни.
3. Туристичні райони України.

1. Курортно-туристичний комплекс - це сукупність пов'язаних між собою галузей та підприємств, об'єднаних спільною метою щорічне використання курортів півострова в цілях відновного лікування, медичної реабілітації та оздоровлення населення України, ближнього та далекого зарубіжжя, а також створення конкурентоспроможного туристичного продукту на основі ефективного використання природних, лікувальних, соціально-культурних і виробничо-економічних ресурсів регіону. Основною метою розвитку курортно-рекреаційного і туристичного комплексу є формування конкурентоспроможного на світовому і національному рівнях туристичного продукту на основі ефективного використання рекреаційного потенціалу (Додаток 1).

Поняття курортно-туристського комплексу це об'єднання функцій санаторно-курортного і туристського обслуговування для підвищення конкурентоспроможності підприємств цієї сфери в умовах транзитивної економіки.

Санаторно-курортний і туристський комплекс розглядається як сукупність пов'язаних між собою галузей та підприємств господарського комплексу, діяльність яких спрямована на задоволення потреб у санаторно-курортному лікуванні, реабілітації, оздоровленні та відпочинку громадян України, ближнього і далекого зарубіжжя, а також на створення конкурентоспроможного санаторно-курортного і туристського продукту на основі ефективного і раціонального використання природних, соціально-культурних і виробничо-економічних ресурсів.

Передбачається, що для створення нового готельного фонду та об'єктів інфраструктури всього комплексу необхідно передбачити інвестиційні вкладення на реконструкцію, переозброєння і нове будівництво, що дозволить підняти відтворювальну структуру основних фондів регіону на якісно новий рівень, кардинально змінити технічну базу і збільшити частку сервісного обслуговування туристів до 30-50% і окупити витрати протягом 5-7 років.

Туристичні і курортно-рекреаційні зони повинні створюватися в границях уже сформованих курортних районів і рекреаційних зон. При цьому перевагу необхідно віддавати тим учасникам, які мають вигідну транспортну інфраструктуру, що склалася мережу здравниць і туристичних установ.

Основний обслуговування туристів служить туристська програма, яка формується з комплексу таких послуг, як проживання, харчування, екскурсійне обслуговування, транспортні, дозвілля-розважальні, спортивні, курортні, побутові послуги та ін

Велике значення мають вимоги до якості обробки, обладнання та оснащення номерного фонду та курортно-туристичного комплексу, громадських приміщень та санвузлів, дизайну, стильовим архітектурним особливостям будівлі. Вітчизняні фахівці розробили вимоги, що визначають склад, структуру і значення показників якісних характеристик курортно-туристичного комплексу.

Базисною основою для розробки туристських програм є:

- мальовниче, викликає інтерес місце розташування об'єкта;
- хороша погодно-кліматичні умови;
- хороше санітарний стан місця відпочинку, його чистота і доглянутість;
- комфортність і затишні готелі;
- здорове і смачне харчування, його хороша організація;
- максимальна ізоляція від шуму;
- наявність природних водойм.

2. У будь-якій країні, незалежно від існуючого в ній ладу і історичного періоду, основними факторами розвитку рекреації виступають економічні.

Але загальний вплив і вплив кожного з них розрізняється залежно від мінливої вЂвЂсоціально-економічної ситуації. Курортно-туристичний комплекс України не є винятком, і в різні етапи його існування і розвитку вплив кожного з цих факторів буває неоднаково.

Вплив на розвиток курортів окремих факторів може слабшати чи підсилюватися, для того, щоб зрозуміти механізм впливу соціально-економічних чинників на розвиток рекреації, необхідно вивчити умови розвитку курортів в різні історичні періоди.

Переміщення людей по світу існувало здавна. Можна вважати туристами Марко Поло, Афанасія Никітіна та інших. Але масові подорожі, що визначили становлення туризму як самостійної галузі, стали можливі завдяки соціально-економічним змінам, що відбуваються в суспільстві в результаті його розвитку.

У цьому відношенні найважливішими передумовами, визначили розвиток туризму та формування курортних центрів, можна вважати наступні:

- розвиток транспорту. Поява залізниць і пароплавів різко збільшили рухливість населення, з появою автомобіля свобода переміщення ще більше зросла. Розвиток авіаційного транспорту зробило доступними для туристів найвіддаленіші райони світу. Вплив розвитку транспорту на туризм і рекреацію характеризується двома тенденціями: по-перше, збільшується швидкість пересування і відповідно скорочується час, затрачений на дорогу, по-друге, у міру розвитку транспорту послуги на перевезення стають доступні все більш широким верствам населення. Можна сказати, що і сьогодні і в майбутньому розвиток транспорту залишиться найважливішим чинником розвитку туризму та рекреації;

- розширення міжнародних економічних зв'язків і міжнародної торгівлі привели до збільшення не тільки торгових оборотів, але і культурного обміну, забезпечили можливість отримання людьми обширної інформації про інші країни;

- підвищення рівня життя широких верств населення.

3. Рекреаційні ресурси, потоки рекреантів та матеріально-технічна база дозволяють виокремити в Україні такі зони.

Кримський рекреаційний регіон - найпопулярніший, всесвітньо відомий санаторно-курортний та оздоровлювальний регіон України. Цьому сприяють кліматичні, водні, грязеві, пляжні, пізнавальні ресурси. М'який середземноморський клімат Південного берега Криму є визначальним чинником зростання популярності регіону. Щороку тут оздоровлюється до 8 млн. людей. У Криму функціонує понад 700 лікувально-оздоровлювальних закладів, зокрема 128 санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, 130 будинків відпочинку та пансіонатів. Їх загальна рекреаційна місткість складає 207,2 тис. місць. Чисельність організованих рекреантів сягає 2 млн. осіб, серед них 170 тис. іноземних туристів. Структура курортно-рекреаційної мережі Криму на 30 відсотків складається з лікувальних закладів і на 70 - із закладів відпочинку.

Найпопулярнішими курортами на заході Криму є Євпаторія, Саки, на півдні - Ялта, Алушта, Гурзуф. На території Кримського рекреаційного регіону функціонує 15 туристичних. Основними туристичними центрами є Севастополь, Керч, Феодосія, Судак. Питома вага потенційно рекреаційних територій у структурі земель Кримського півострова становить 20 відсотків площі регіону.

Відомим в Україні є Західно-Причорноморський рекреаційний регіон у межах Одеської, Миколаївської і Херсонської областей. Популярністю в цьому регіоні користуються такі райони: Кароліно-Бугаз, Чорноморка, Шабо, а також Скадовськ, Коблево, Сергіївка, що простягайся смугою завширшки 1-3 км уздовж Чорного моря. Приваблюють відпочивальників також лимани і джерела мінеральних вод, розташовані на відстані 15-20 км від узбережжя Чорного моря. Найціннішими рекреаційними ресурсами регіону є помірний континентальний клімат, тепле море, піщані пляжі, лікувальні грязі та мінеральні води. Численні лимани, мілководні затоки (Тендрівська,

Джарилгіцька) створюють сприятливий мікроклімат і доступні для масового відпочинку дітей. Найбільші запаси лікувальних грязей зосереджені у Куяльницькому, Буджацькому, Хаджибейському і Тилігульському лиманах та в Грязевому озері. Мінеральні води залягають у Причорноморському артезіанському басейні (Очаків, Коблево, Одеса, Сергіївка, Кароліно-Бугаз, Татар-бунари). Тут функціонує понад 350 лікувально-оздоровлювальних закладів, серед них 55 санаторіїв і пансіонатів з лікуванням та 67 будинків і пансіонатів відпочинку відповідно на 18 584 та 30 584 ліжко-місць.

Розвивається у цьому регіоні й пізнавальний туризм. Цьому сприяють морські круїзи, розгалужена мережа залізничних та автомобільних доріг. Відомими туристичними центрами є Одеса, Миколаїв, Херсон, Білгород-Дністровський. Загальна кількість організованих рекреантів сягає 0,5 млн. осіб на рік. Якщо враховувати неорганізованих відпочивальників, то ця цифра зростає щонайменше у чотири рази.

Серед морських курортних місцевостей виділяється рекреаційний район Бердянського узбережжя, що займає територію від Федотової коси до східного кордону України і входить до Східно-Причорноморського регіону. Великою популярністю тут користуються відомі кліматичні та грязеві курорти Бердянська і

Маріуполя. Клімат цього рекреаційного району перехідний від морського до континентального. Купальний сезон триває з травня по жовтень. У районі Бердянська функціонують чотири санаторно-курортні заклади, з них одна турбаза. Перспективи цього району тісно пов'язані з екологічним станом приморських міст та акваторії Азовського моря.

Сприятливим регіоном для санаторно-курортного лікування, оздоровлювального туризму та відпочинку є Українські Карпати.

Карпатський рекреаційний регіон займає територію у межах Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької та Львівської областей. У його межах зосереджена третина рекреаційного потенціалу України. Тут налічується близько 800 джерел мінеральної води практично всіх

бальнеологічних типів. Лікувальні тор-фогрязі, прикарпатський озокерит та сприятливі умови для клімато-лікування дають можливість розвивати мережу бальнеологічних та кліматичних курортів, пансіонатів, будинків і баз відпочинку, туристичних закладів. Природно-ресурсна база санаторної субгалузі дозволяє щороку оздоровлювати до 8 млн. людей.

Регіон має значний потенціал рекреаційної місткості території - площа використуваних та зарезервованих для рекреації ландшафтів становить 616,7 тис. га. Питома вага потенційно рекреаційних територій у Львівській, Івано-Франківській і Чернівецькій областях складає 30-50 відсотків до площі області, а у Закарпатській - понад 50 відсотків.

Якщо брати до уваги нерівномірне розміщення рекреаційних ресурсів, і насамперед природно-ресурсної бази, то у регіоні можна виокремлюють три райони: Передкарпатський і Закарпатський курортно-оздоровлювальні та Гірсько-Карпатський туристсько-оздоровлювальний.

У Карпатах є великі природно-ресурсні можливості для організації і розвитку зимових видів відпочинку, зокрема гірськолижного. Сьогодні у регіоні освоєно до 30 гірськолижних трас, хоча їх кількість можна збільшити вдвічі й обслужити за сезон понад 250 тис. любителів зимового відпочинку.

Карпатський регіон має значні пізнавальні ресурси. Зокрема, в Ужгороді, Львові, Мукачеві, Самборі, Дрогобичі. Із сільських адміністративних районів високу пізнавальну цінність рекреаційних ресурсів має Мукачівський район Закарпатської, Косівський район Івано-Франківської, Дрогобицький, Старосамбірський і Сколівський райони Львівської областей.

У Карпатському регіоні діє 60 санаторіїв, 17 пансіонатів, 10 будинків відпочинку, 70 санаторіїв-профілакторіїв, 120 баз відпочинку, 150 таборів відпочинку для старшокласників і понад 180 заміських дитячих таборів.

Найпопулярнішим курортом є Трускавець, який спеціалізується на лікуванні захворювань нирок, печінки, сечовивідних шляхів, а також органів

травлення та обміну речовин. За рік на курорті обслуговують понад 75 тис. осіб.

На кліматолікуванні спеціалізуються курорти в Яремчі, Во-рохті, Косовому. У Карпатах розміщено 53 туристські бази, готелі, кемпінги, а також кілька десятків гірськолижних підйомників. Потужність туристичних закладів на день максимального розгортання становить понад 10 тис. місць. Дві третини туристичних об'єктів і 45 відсотків туристичних місць припадає на Закарпаття.

Більшу частину території України займає Центрально українська рекреаційна зона, яка включає Придніпровський, Донецький, Подільський та Придністровський рекреаційні регіони. Основними рекреаційними ресурсами цієї зони є помірний континентальний клімат, густа річкова мережа, чимало водосховищ, а також грязі і мінеральні води. Клімат центральної частини зони м'якший, з меншим ступенем континентальності. Опадів тут буває до 600 мм на рік. Річки Дніпро, Сіверський Донець, Дністер є стержнем рекреаційного регіону.

Якщо характеризувати регіони цієї зони загалом, то слід зауважити, що за кількістю купальних днів вони майже не поступаються, наприклад, Одеській групі курортів. Крім того, Донецький рекреаційний регіон виділяється групою озер (Солоний Лиман, Банне, Ріпне, Сліпне, Вейсове та Червонооскільське водосховища), які створюють сприятливі умови для розвитку водних видів туризму. Найгострішою проблемою для Центрально-української рекреаційної зони є охорона русла Дніпра від радіонуклідів Чорнобиля та стічних вод промислових гігантів центральної та східної частин України.

Частина Поліської рекреаційної зони сьогодні фактично закрита для масового відпочинку та оздоровлення через шкідливий вплив Чорнобиля. З іншого боку, усвідомлення несприятливої ситуації у цій зоні викликає потребу формувати туристсько-рекреаційні райони для підвищення ролі рекреаційних ресурсів, як чинника оздоровлення населення. Вагоме місце у

цій зоні займає Західно-Поліський рекреаційний район з центром у Шацьку, де налічується до 30 прісноводних озер. Тут зосереджено 74 рекреаційні заклади. Найбільшу цінність мають водокліматичні і лісові ресурси. Західно-Поліський район характеризується великими лісовими масивами з переважанням сосни, значними площами лук і боліт. Абсолютні висоти цієї рівнинної території становлять 160-190 м. Серед Шацьких озер наймальовничішими є Світязь (площа близько 2,5 тис. га, максимальна глибина 58 м), Пулемецьке, Люцимир, Пісочне, Острів 'янське, Перемут та ін. Значну частину району займає Шацький національний парк (майже 20% його площі припадає на озера). Їх чиста вода, здебільшого піщані береги, аромат соснових лісів, ресурси різноманітних дикорослих плодів, ягід, грибів, значні рибні ресурси, а також теплий м'який клімат - усе це створює винятково сприятливі умови для відпочинку та формування тут нового санаторно-курортного комплексу загальнодержавного значення.

Рекреаційні ресурси Поліської рекреаційної зони використовуються не повністю. Зокрема, питома вага потенційно рекреаційних територій у структурі земель Волинської, Житомирської, Київської і Чернігівської областей становить 30-50 відсотків до площі області, а в Рівненській області - понад 50.

Отже, рекреаційний комплекс України є багатофункціональним. Його діяльність сприяє масовому оздоровленню населення, підвищенню внутрішньої культури людини, її всебічному розвитку.

Контрольні запитання:

1. Охарактеризуйте туризм як міжгалузевий комплекс суб'єктів обслуговування туристів.
2. Які фактори впливають на розвиток туризму позитивно, а які негативно?
3. Сутність, структура і значення рекреаційної діяльності.
4. Визначте основні тенденції розвитку туристичної галузі протягом останніх десятиліть.

5. Якими є основні економічні наслідки розвитку туристичного бізнесу?
6. Назвіть основні класифікаційні ознаки та види туризму.
7. Охарактеризуйте механізм регулювання туристичної сфери в Україні.

Лекція 11. Економічні райони України і їхні продуктивні сили.

План:

1. Придніпровський економічний район.
2. Східний економічний район.
3. Центральний економічний район.
4. Поліський економічний район.
5. Подільський економічний район.
6. Карпатський економічний район.
7. Причорноморський економічний район.

Економічне районування як метод наукового дослідження та регулювання територіальної організації господарства являє собою поділ території країни на окремі таксони – райони, що відповідають ознакам специфіки і цілісності. Воно здійснюється, виходячи з об'єктивних закономірностей територіального поділу праці, формування територіальних соціально-економічних комплексів різних масштабів і структури, необхідності збереження екологічної рівноваги та гармонійного розвитку економіки і культури району.

1. Придніпровський район у складі Дніпропетровської і Запорізької областей займає площу 59,1 тис. км. кв., що складає 9,8 % території України. В районі проживає понад 5,1 млн. мешканців (на 01.01.2013 р.), що становить 11,2 % загальної кількості населення України.

Район має вигідне сусідство з розвиненим в економічному відношенні Донецьким районом. Район перетинає Дніпро та густа мережа сухопутних транспортних шляхів. Сприятливі умови для розвитку сільськогосподарського виробництва визначають вигідне ЕГП району.

Придніпровський соціально-економічний район займає друге місце в Україні за рівнем розвитку промисловості, яка спирається на власні мінерально-сировинні ресурси, вигідне економіко-географічне положення, висококваліфіковані трудові ресурси.

Галузями спеціалізації промисловості є гірничодобувна, паливно-енергетична, металургійна, машинобудівна, хімічна.

Гірничодобувна промисловість представлена залізородною, марганцевородною та кам'яновугільною галузями, видобутком різноманітних будівельних матеріалів.

Залізородна промисловість зосереджена в Криворізькому басейні, який за видобутком залізної руди займає провідне місце серед залізородних басейнів світу.

Теплоенергетика району представлена одними з найбільших у Європі ДРЕС –Криворізькою та Придніпровською, а також Дніпродзержинською та Запорізькою ТЕС, які в значній мірі забезпечують потреби в електроенергії не лише Придніпров'я, а й південних областей України. Тут також розташована одна з найбільших в Європі ГЕС – Дніпрогес (Запоріжжя). Функціонує в районі і Запорізька АЕС (м. Енергодар), що є найпотужнішою в Україні (виробляє 40% енергії АЕС України).

Металургія повного циклу представлена великими заводами у Кривому Розі, Дніпропетровську, які випускають сталь, чавун, прокат, а також труби та оцинкований лист. Серед інших металургійних підприємств Придніпров'я особливо виділяються заводи з виробництва труб: найбільший у Європі – Нікопольський південнотрубний завод, Нижньодніпровський трубопрокатний (Дніпропетровськ), Дніпровський і Новомосковський трубні заводи.

Кольорова металургія району працює переважно на привізній сировині. У Запоріжжі діє алюмінієвий комбінат, куди постачають напівфабрикат з Миколаївського заводу.

Важливе місце в структурі економіки Придніпровського району займає машинобудування. Асортимент продукції машинобудування району надзвичайно великий. Машинобудівні підприємства Придніпров'я випускають металургійне та гірниче устаткування, металоконструкції (у Дніпропетровську, Кривому Розі, Марганці, Запоріжжі), верстати (у Дніпропетровську, Нікополі, Мелітополі).

Розвинутим є комплекс транспортного машинобудування (Дніпропетровськ, Павлоград, Нікополь, Запоріжжя, Бердянськ). Добре розвинутим є електронне та електротехнічне машинобудування (Запоріжжя, Бердянськ, Токмак, Дніпропетровськ, Кривий Ріг). Виробництво обладнання для радіо, телебачення та зв'язку функціонує в Запоріжжі, Дніпропетровську, Жовтих Водах.

До основних виробників сільськогосподарських машин належить Дніпропетровський комбайновий завод (бурякозбиральні комбайни), Запорізький завод агротехнічних машин (машини для внесення органічних і мінеральних добрив) та ін.

Дніпропетровський електровозобудівний завод почав випускати магістральні електровози. Залізничні вагони виготовляють у Дніпродзержинську. Важливою галуззю виступає автомобілебудування – завод АвтоЗАЗ (м. Запоріжжя). Гігантом в авіаційній промисловості України є Запорізький авіаційний завод «Мотор-Січ».

Розвинуті у районі й галузі хімічного комплексу. Зокремаю налагоджено виробництво коксу, бензолу, кам'яновугільної смоли. В тісному зв'язку з коксохімією розвивається виробництво азотних добрив (Дніпродзержинськ). Активно розвивається виробництво побутової хімії; обсягами виробництва тут виділяється Павлоградський хімзавод.

Сільське господарство району характеризується однорідністю територіальної спеціалізації. Це пояснюється тим, що вся територія району практично розташована в степовій зоні. Умови району сприятливі для розвитку сільськогосподарського виробництва (родючі ґрунти, сприятливі кліматичні умови, зростаючі потреби споживача). На Придніпров'я припадає понад 20%

виробництва пшениці, майже 25 % – кукурудзи, 28 % – соняшнику, 14 % – овочів, 11 % – м'яса, 15 % – молока, 20 % – вовни від виробництва її в Україні.

2. До складу Східного району входять Харківська, Полтавська і Сумська області. Площа району становить 84,0 тис. км. кв. Населення понад 5,4 млн. осіб (на 01.01.2013 р.), або 11,9 % населення України.

Суспільно-географічне положення району досить вигідне. Район розташований поблизу потужних паливно-металургійних баз (Донбасу, Промислового Придніпров'я) і великих промислових вузлів, що стимулює

розвиток різноманітних міжрайонних зв'язків. Територія району має густу транспортну мережу.

Найбільш розвинутими галузями промисловості Північно-Східного району є машинобудування і металообробка. Район виробляє близько 20% продукції машинобудування України. Друге і третє місце відповідно займають легка і харчова галузі, далі йдуть хімія, нафтохімія, промисловість будівельних матеріалів. Машинобудування спеціалізується на виробництві устаткування для енергетики, вугільної та залізорудної промисловості, чорної металургії, транспортних засобів, сільськогосподарських машин, приладів тощо. Найбільша територіальна зосередженість промисловості характерна для Харківської області, обсяг продукції якої в розрахунку на одного жителя значно вищий, ніж у середньому по Україні.

Спеціалізацією району є сільськогосподарське, енергетичне і електротехнічне, машинобудування, верстатно- і приладобудування, транспортне машинобудування, виробництво устаткування для легкої і харчової промисловості, окремі галузі легкої та харчової промисловості, газова, нафтова і нафтопереробна промисловість, хімічна промисловість, зокрема, виробництво мінеральних добрив, хімреактивів тощо. Район спеціалізується на видобутку та збагаченні залізної руди (Кременчуцький залізорудний район).

3. Центральний СГР включає Кіровоградську та Черкаську області. Він займає площу 45,5 тис. км. кв., або 7,5 % території України. У районі проживає понад 2,3 млн. мешканців (на 01.01.2013 р.), або 5,1 % загальної кількості населення в Україні.

Вигідність суспільно-географічного положення району визначають наступні риси: розміщення у центрі України, зв'язок транспортними магістралями із Столичним районом, Донбасом, промисловим Придніпров'ям, причорноморськими областями; розташування у безпосередній близькості до потужних паливних та металургійної баз України таких як Донбас, Придніпров'я.

Мінеральні ресурси району представлені бурим вугіллям (у Олександрії та Ватутіному), урановими рудами (у Кіровоградській області), торфом, горючими сланцями (Олександрійське родовище), нікелево-хромовими рудами Побужжя, Заваллівським родовищем графіту в Кіровоградській області (дає майже 100 % його видобутку в Україні).

Центральний район спеціалізується на вирощуванні і переробці сільськогосподарської продукції, легкій та харчовій промисловості. Район виділяється, насамперед, виробництвом цукру олії, молочно-консервної та плодоовочеконсервної продукції тощо.

У районі розвинуте сільськогосподарське машинобудування (центри – Кіровоград, Олександрія, Умань, Черкаси), виробництво обладнання для харчової промисловості.

Також у районі працюють підприємства хімічної промисловості, а саме, підприємства з виробництва хімічних волокон та мінеральних добрив (Черкаси) тощо. У Побузькому (Кіровоградська обл.) працює завод з виробництва нікелю.

У районі працюють підприємства легкої промисловості. Основними підприємствами цієї галузі є Черкаський шовковий комбінат, Черкаська текстильна і Стеблівська прядильно-ткацька фабрика, швейні фабрики в Черкасах (ВАТ «Азас», фірма «Ковіс», МП «Україна»), Шполі, Корсунь-Шевченківському, Смілі, Золотоноші, Умані («Роксолана»), Гайвороні (МП «Гайтекс»), Кіровограді, Олександрії, Жашкові, Чигирині. Взуттєва промисловість представлена підприємствами в Черкасах, Кіровограді, Умані. Трикотажні вироби виготовляють в Черкасах.

5. До складу Подільського СГР входять Вінницька, Тернопільська та Хмельницька області. Його площа 60,9 тис. км. кв., що становить 10,1 % території України. У Подільському районі проживає понад 4,0 млн. жителів (на 01.01.2013 р.), або 8,8 % населення України.

Вигідність суспільно-географічного положення району визначають наступні риси: розташування у центральній частині Правобережної України, розміщення у сприятливих для розвитку сільського господарства природних зонах, прикордонне положення з Молдовою, розміщення на перетині залізничних і автомобільних магістралей міжнародного значення тощо.

Основою господарського комплексу є потужний агропромисловий комплекс, який базується на інтенсивному, багатогалузевому сільському господарстві. Провідною галуззю сільського господарства є рослинництво. Основними зерновими культурами є пшениця, ячмінь, кукурудза, зернобобові; технічними – цукрові буряки, соняшник, тютюн. Розвинуте також картоплярство, овочівництво. З галузей тваринництва виділяються

молочно-м'ясне скотарство, свинарство, птахівництво, рибництво, бджільництво.

На базі багатогалузевого сільського господарства розвиваються галузі харчової та легкої промисловості. Визначальними для району у харчовій промисловості є цукрова, спиртова, м'ясна, молочна, маслоробна, сироварна, борошномельно-круп'яна, олійно-жирова, плодовоовочева, хлібопекарська промисловості. Підприємства харчової промисловості є у кожному міському населеному пункті.

Основними галузями легкої промисловості є бавовняна, трикотажна, швейна, взуттєва, хутрова, а найбільшими центрами – Тернопіль, Хмільник, Кам'янець-Подільський, Хмельницький, Шепетівка, Жмеринка, Кременець.

Машинобудування району спеціалізується на виробництві технологічного устаткування, електротехнічної продукції, сільськогосподарських машин (Кам'янець-Подільський, Могилів-Подільський, Бар, Чортків, Тернопіль).

Енергетика району представлена Хмельницькою АЕС і Ладижинською ТЕС.

Хімічна промисловість Подільського району спеціалізується на виробництві фосфатних добрив, сірчаної кислоти, товарів побутової хімії, мийних засобів, штучної шкіри, виробів лісохімії (каніфолі, скипидару).

Целюлозно-паперова промисловість розвивається у Понінці, Славуті, та меблева – у Вінниці, Тернополі, Хмельницькому, Кам'янці-Подільському, Хмільнику, Шепетівці, Ізяславі, Славуті, Кременці,

Серед підприємств інших галузей промисловості можна виділити заводи «Будфарфор» і художньої кераміки у Полонному, Тернопільський фарфоровий завод, склоробний завод у Славуті, Підволочинську фабрику пластмасових виробів, фармацевтичну фабрику в Тернополі.

6. Карпатський СГР включає Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську та Чернівецьку області. Його площа становить 56,6 тис. км. кв., або 9,4 % території України. У районі проживає понад 6,1 млн. жителів (на 01.01.2013 р.), або 13,4 % населення України.

Суспільно-географічного положення району визначають наступні риси: стратегічно вигідне пограничне сусідство з країнами Європи (Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Молдовою), розташування поблизу центру Європи, вигідне транспортно-географічне положення на перетині

міжнародних залізниць, трубопроводів, ліній електропередач, сприятливе положення відносно Українських Карпат із значними рекреаційними ресурсами.

Промисловість Карпатського економічного району характеризується складною та диверсифікованою структурою. В районі значного розвитку набуло машинобудування, хімічна промисловість, рекреаційний комплекс, лісовиробничий, паливно-енергетичний комплекси, легка, харчова промисловість та сільське господарство. Розвиваються вони на основі трудових і природних ресурсів.

Традиційними на Прикарпатті є нафтова й газова галузі промисловості (20 % видобутку в країні). Видобуток нафти та газу в районі в останні роки має тенденцію до зниження, що пояснюється вичерпанням розвіданих ресурсів. Початок видобутку розпочався ще у 1770 роках. Найбільші родовища: Битків-Бабченське, і Північно-Долинське. Нафтопереробка сконцентрована на підприємствах в Дрогобичі, Надвірній, Львові, Бориславі.

Провідною галуззю є електроенергетика. Вона представлена Бурштинською, Добротвірською ДРЕС, Бориславською, Львівською, Калуською ТЕЦ, Терембле-Ріцькою та Дністровською ГЕС.

Машинобудівний комплекс району – це приладобудування, виробництво телевізійної техніки, електроламп, радіоелектронної і медичної апаратури, верстатів з програмним управлінням, металорізальних інструментів. Він зорієнтований на висококваліфіковану робочу силу, наукову інфраструктуру Львова, Івано-Франківська, Чернівців, Ужгорода і розвивається в умовах високої технічної культури.

Виробництво точних машин, механізмів, приладів та інструментів сконцентровано в Львові, Чернівцях, Ужгороді, електротехнічне машинобудування – у Міжгір'ї, Львові, Коломиї, Ужгороді, Івано-Франківську, Береговому.

Радіоапаратуру, телевізійну, відео- та аудіоапаратуру, радіоприймачі, магнітофони, програвачі виробляють радіотехнічний заводи у Чернівцях, Львові, Івано-Франківську.

У районі відносно високий рівень розвитку транспортного машинобудування: виробництво автобусів (ЛАЗ), автомобілів спеціального призначення, мопедів (Львів). Верстатобудування представлено в Рахові, Львові, Івано-Франківську.

Новою у районі, як і в Україні, є годинникова промисловість: настільні, наручні, кишенькові годинники та хронометри (Чернівці).

Хімічна промисловість представлена виробництвом хімікатів для сільськогосподарства, зокрема калійних добрив (Калуш), сірки (Новий Розділ); миючих засобів (Снятинський район), барвників, фарб та ін. У Львові продукують парфумерні й косметичні вироби, фармацевтичні препарати.

Лісова, деревообробна і целюлозно-паперова промисловість району здійснює заготівлю, механічну обробку й хімічну переробку деревини. Великими центрами лісозаготівельної і деревообробної промисловості є Сколе, Славське, Верхнє Синьє видне, Старий Самбір, Турка, Тересва, Красноільськ, Ужгород, Воловець, Міжгір'я, Перечин, Усть-Чорна, Бурштин, Хуст, Берегомет, Солотвино, Болахів, Вигода, Коломия, Ворохта, Брошнів.

Меблева промисловість зорієнтована на споживача; центри – Львів, Золочів, Івано-Франківськ, Берегове, Тисмениця, Коломия, Борислав, Свалява, Ужгород, Стрий, Самбір та інші.

Найбільшим виробником паперу є Жидачівський целюлозно-паперовий комбінат, фабрика «Бібльос» (Львів), паперова фабрика (Коломия). Шпалери виготовляє концерн «Оріана» (Калуш). Картонні фабрики діють у Сколе, Львові, Рахові, Золочеві.

Рекреаційний комплекс представлений системою закладів санаторно-курортного лікування, турбаз, екскурсійних станцій, баз, будинків відпочинку та пансіонатів. Основними районами рекреації є Українські Карпати. Найвідомішими місцями відпочинку й оздоровлення є Рахів, Ясиня, Східниця, Кваси, Трускавець, Хуст, Моршин, Свалява та інші.

Легка промисловість району орієнтується як на місцеву, так і на привізну сировину. У її структурі найбільшу частку становить продукція текстильної, швейної та хуτροвої підгалузей. У Бориславі, Львові, Долині, Чернівцях виготовляються рослинні волокна, бавовняно-паперові, шерстяні й ворсові, шовкові тканини, в Іршаві – конопляні, джутові й паперові. Тканини для промислового використання, мотузки, вишивка, килимки, доріжки, скатерті, покривала виробляють підприємства Івано-Франківська, Косова, Коломиї,

Львова. Пошивом готового одягу та трикотажних виробів займаються підприємства Львова, Чернівців, Івано-Франківська, Золочева, Борислава,

Коломиї, Червонограда. Шкіряний одяг виробляють у Львові, хутра – у Тисмениці, Ясині.

Харчова промисловість району орієнтується переважно на переробку місцевої сировини. Розміщення м'ясного виробництва характеризується концентрацією його в промислових вузлах та потужною сировинною базою.

Підприємства молочної промисловості є у Львові, Дрогобичі, Яворові, Миколаєві, Мукачевому, Ужгороді, Чернівцях, Долині, Івано-Франківську, Самборі. Борошномельно-круп'яна промисловість відіграє провідну роль у забезпеченні населення та інших галузей харчової промисловості борошном і крупами. Підприємства галузі є в усіх міських, населених пунктах району.

У лісостеповій зоні району розвинена цукрова промисловість, що зумовлено тяжінням переробки сировини до сировинних баз.

Фрунтово-овочевоконсервна промисловість зорієнтована на продукцію овочівництва і садівництва. Фрукти й овочі сушені та консервовані випускають консервні заводи у Береговому, Великому Березному, Виноградіві, Тячеві, Ужгороді, Хусті, Мукачеві, Дрогобичі, Бродах, Жовкві, Золочеві, Коломиї та інших.

Олійно-жирова промисловість представлена Львівським жирним комбінатом, а також підприємствами у Чернівцях, Золочеві, Дрогобичі, Ужгороді.

Сільське господарство Карпатського району спеціалізується на виробництві зерна, цукрових буряків, льону-довгунця, м'ясо-молочному і м'ясо-вовняному тваринництві. Серед зернових найбільше значення мають озима пшениця, ячмінь, кукурудза, вирощують також жито, овес, гречку, із зернобобових – сою, горох, та інші культури. Провідна технічна культура в подільській частині району – цукрові буряки, у передкарпатській – льон. Картоплю вирощують переважно у домашніх та підсобних господарствах. Важливими галузями сільськогосподарського виробництва у районі стало садівництво, виноградарство (у Закарпатській і Чернівецькій областях). Тваринництво має такі основні напрямки – молочно-м'ясне скотарство, свинарство, птахівництво, у гірській частині району розвинуте вівчарство м'ясо-вовняного напрямку. В Карпатах широкого розвитку набуло бджільництво, а показники продуктивності ставкового рибництва – одні з найвищих серед регіонів України.

7. До складу Причорноморського СГР входять Одеська, Миколаївська та Херсонська області та Автономна Республіка Крим. За площею район є найбільшим в Україні – 113,4 тис. км. кв., або 18,8 % її території. В ньому проживає 6,6 млн. мешканців (на 01.01.2013 р.), або 14,5 % населення України.

Вигідність суспільно-географічного положення району визначають наступні риси: приморське положення – прямий вихід до Чорного і Азовського морів, зручне транспортно-географічне положення, сусідське положення з Придніпровським і Донецьким районами, розміщення у степовій зоні із сприятливими агрокліматичними умовами, що дає можливість району бути однією з головних баз виробництва сільськогосподарської продукції в Україні.

В загальнодержавному поділі праці Причорноморський район спеціалізується на виробництві продукції сільського господарства (зерна, соняшнику, овочів, фруктів, винограду, вовни), харчової промисловості (плодоовочевих консервів, виноградних вин, шампанського, коньяку, ефірної олії, тютюнових виробів), рибної та легкої (бавовняних, вовняних тканин) промисловості, випуску продукції машинобудування (судна, верстати, преси, сільськогосподарські машини) і хімії (бром, лак, кальцинована сода, діоксид титану), на курортно-рекреаційному господарстві. Міжнародною спеціалізацією району є морський та залізничний транспорт.

Специфічна й великомасштабна міжрайонна і міжнародна спеціалізація району – рекреаційний комплекс, що складається з курортного господарства, туризму і сфери відпочинку.

Провідну роль в промисловому комплексі Причорноморського соціально-економічного району займає легка промисловість, передусім текстильна, трикотажна, швейна, шкіряно-взуттєва та хутрова.

Текстильна та трикотажна промисловість представлена Херсонським бавовняним комбінатом, Севастопольською фабрикою спортивних трикотажних виробів, Одеською джгутовою фабрикою, швейним об'єднанням «Евіс» (Миколаїв) та ін. Взуттєва промисловість розвинута в Одесі, Миколаєві, Сімферополі. Значні потужності для виробництва парфумерно-косметичної промисловості має АТ «Червоні вітрила» (Миколаїв).

Ключовим в районі є машинобудівний комплекс. Його профіль становить випуск велико- і малотонажних суден, потужних земснарядів, плавучих кранів, доків, металорізальних верстатів, кукурудзозбиральних комбайнів, тракторних плугів, устаткування для харчової промисловості, важких кранів, будівельно-шляхових машин, телевізорів і електротехніки, поліграфічних машин.

Суднобудування зосереджено в Миколаєві та Херсоні, судноремонт – в Одесі, Іллічівську, Ізмаїлі, Кілії, Херсоні. Верстатобудування розвинене в Одесі. Енергетичне та електротехнічне машинобудування розвивається у Новій Каховці, Первомайську, Одесі, Сімферополі, Херсоні. Приладобудування і виробництво інструментів зосереджені у великих містах – Одесі, Миколаєві.

Сільськогосподарське машинобудування району спеціалізується на виробництві кукурудзозбиральних комбайнів (Херсон), тракторних плугів (Одеса), іригаційного устаткування (Джанкой).

На основі ропи із Сиваша, солоних озер на заході Криму та довізної сировини (нафта, сірчаний колчедан, апатит, ільменіт), розвивається хімічна промисловість. Серед основних підприємств хімічної промисловості слід назвати бромне виробництво у Красноперекопську, хімкомбінат у м. Саки, суперфосфатний, азотнотуковий, хіміко-фармацевтичний, лакофарбовий заводи в Одесі.

Металургійний комплекс представлений в районі первинною сировинною ланкою. Ведеться видобуток у Керченському залізорудному басейні Камиш-Бурунським залізорудним комбінатом, для збагачення сировина відправляється у Маріуполь. В Миколаєві працює глиноземний завод, що дає сировину для потреб Запорізького алюмінієвого комбінату.

Контрольні запитання:

1. Дайте визначення понять «економічне районування», «суспільно-географічний район».
2. Які схеми регіоналізації території України ви знаєте?

3. Дайте економіко-географічну характеристику Центрального економічного району.
4. Дайте економіко-географічну характеристику Східного економічного району.
5. Дайте економіко-географічну характеристику Причорноморського економічного району.
6. Дайте економіко-географічну характеристику Придніпровського економічного району.
7. Дайте економіко-географічну характеристику Подільського економічного району.
8. Дайте економіко-географічну характеристику Карпатського економічного району.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний класифікатор видів економічної діяльності (КВЕД) України ДК009:2005.
2. Алаев Е.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминолог. словарь. – М.: Мысль, 1983. – С. 155 – 168.
3. Данилишин Б. М" Чернюк Л. Г., Фащевський М. І. Соціально-економічні проблеми розвитку регіонів: методологія і практика / За ред. проф. Данилишина Б. М. – Черкаси: ЧДТУ, 2006. – 315 с.
4. Долішній М. І., Стадницький Ю. І., Загородний А. Г., Товкан О. Е. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Навч. посіб. – Л. : НУ "Львівська політехніка", "Інтелект-Захід", 2003. – 256 с.
5. Петрига О.М. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. Навч.-метод. Посіб. – К.: ДП «Виддім «Персонал», 2009. – 302с.
6. Подсолонко Е. А. Реструктуризация региональной экономики (системный подход): Научн. изд. – К. : ПУЛ, 2013. – 424 с.
7. Розміщення продуктивних сил: Посіб. / Тарантул Л. Л., Горленко І. О., Євтушенко Г. І. та ін. – К., 2015. – 264 с.
8. Герасимчук М. Тенденції розвитку промисловості України на сучасному етапі // Економіка України. — 2002. — № 3
9. Игнатюк А.И. Методология исследования функционирования отраслевых рынков // Экономическая теория. – 2009. –№3. –С. 60-74
10. А.Ю. Пікус Металургійна галузь України: Тенденції та перспективи // Актуальні проблеми економіки. —2011. —№4. С. 92—102.
11. Формування галузевих ринків України: перехідний період / За ред. д-ра екон. наук, проф. В.О. Точиліна. —К.: Фенікс, 2004. —332 с.
12. Промисловість і промислова політика України 2013: актуальні тренди, виклики, можливості: наук.-аналіт. доповідь / [О.І. Амоша, В.П. Вишневський, Л.О. Збаразська та ін.]; за заг. ред. В.П. Вишневського. – Донецьк: НАН України, Ін-т економіки промисловості, 2014. – 200 с.

13. Дорогунцов С.І. Розміщення продуктивних сил України: навч.-метод. посібник для сам. вивч. дисц. / С.І.Дорогунцов, Ю.І.Пітюренко, Я.Б.Олійник, Т.А.Зяць, С.І.Бандур, В.І.Куценко, В.С.Міщенко, О.Д.Красвий, І.В.Білоконь, Б.З.Піріашвілі, В.П.Цибуляк, Д.Я.Хусаїнов, Л.А.Устінова. – К.: КНЕУ, 2000. – 364 с.